

OCHRANA ZÁUJMOV MIEST V KONFESIONÁLNO M PLÁŠTI – ŠOPRONSKÍ VYSLANCI NA SNEME V ROKU 1681¹

H. NÉMETH István

PROTECTION OF TOWN CONCERNS IN THE CONFESSIONAL MANTLE – SOPRON EMISSARIES IN THE ASSEMBLY IN 1681. In 1681 the Assembly was called in Sopron. The Assembly was the turning point in more aspects for royal free cities in the Assembly history. It was important that the Assembly took place in the early stage of the centralization of Hungarian town policy. Signs of the state control and intervention can be found as early as in the electoral mechanism of emissaries as the confessional parity, used in renewal of functions, was reflected in the confessional membership of emissaries. The most serious and sensitive issue of the interior policy, except the restoration of the Hungarian social sphere/professional association state system, was confessional denominationalization. The issue of confession rewrote more affairs as well as it rewrote the strategy of representation of town emissaries concerns. More information about the differences between Protestant and Catholic social spheres/professional associations in the assembly politicizing, about concerns antagonisms between the social spheres/professional associations in the county and royal free cities can be found in the assembly diary of two Bardejov emissaries.

Keywords: Diet. Sopron. Royal free cities. Confessional concerns.

V druhej polovici 17. storočia prešli vnútropolitické vlastnosti Uhorského kráľovstva, tiež jeho samospráva a v rámci nej postavenie slobodných kráľovských miest výraznými zmenami. Základy týchto zmien spôsobili centralizačné snahy habsburskej vlády. Počas neceľých dvoch desaťročí v rokoch 1662 – 1681 sa nekonali žiadne snemy, čoho dôvodom boli v prvom rade zmeny spôsobené politikou, ktorá mala v kritických otázkach a bodoch vnútropolitického života v podstate nový charakter a ktorá mala na zreteli záujmy centralizovaného

¹ Štúdiá vznikla v rámci projektu NKFI K 116166.

štátu. Zmeny v riadení štátu a vo vnútropolitickom živote však neboli ojedinelé, ba dokonca sledovali európske tendencie. Jedným zo základných javov obdobia raného novoveku totiž bolo posilnenie štátov a rozšírenie kompetencií riadenia štátu. Štátny aparát sa snažil získať pohľad do každodennosti čoraz širších vrstiev spoločnosti, následne sa do nej snažil čoraz vo väčšej miere zasiahnuť. Toto snaženie súviselo s tým, že centralizovaný, neskôr absolutistický štát zaviedol centrálnu úpravu aj do otázok, ktoré predtým boli riadené výlučne stavmi, resp. ich poslancami. Pod nadvládou absolutistického panovníka bola vybudovaná národná obrana a jej financovanie, ktoré sa stali štátnou úlohou, a tiež v súvislosti s novým praktizovaním moci sa uskutočnila centralizácia na iných poliach štátnej moci (daňová správa, súdna prax, úlohy, ktoré sa viazali k jednotlivým samosprávnym jednotkám atď.), kde sa stala úlohou štátneho riadenia, posilneného novou legitimitou štátu.² Hospodárske dejiny opisujú hore uvedenú premenu ako vznik fiškálneho štátu (Fiscal State, Fiscal-Military State). Tento pojem totiž skvelo vyjadruje čisto hospodársky, finančný vzťah medzi dôvodmi a riešeniami.³

² ASCH G., R. – DUCHHARDT, H. (eds.). *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550 – 1700)*. Köln – Weimar – Wien : Böhlau, 1996.; ASCH G., R. *Kriegsfinanzierung, Staatsbildung und ständische Ordnung im Westeuropa im 17. und 18. Jahrhundert*. In *Historisches Zeitschrift*. 1999, 268, s. 635 – 671.; DUCHHARDT, H. *Absolutismus – Abschied von einem Epochenbegriff?* In *Historisches Zeitschrift*. 1994, 258, s. 113 – 122.; HENSALL, N. *The Myth of Absolutismus: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. London : Longman, 1992.; HEINRICH, G. *Staatsaufsicht und Stadtfreiheit in Brandenburg-Preußen unter dem Absolutismus (1660 – 1806)*. In *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*. Wilhelm Rausch (ed.). (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) Linz (Donau) : Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, 1981, s. 155 – 172.; VIERHAUS, R. *Deutschland im Zeitalter des Absolutismus (1648 – 1763)*. Göttingen, 1978.; HANSCHMIDT, A. *Zur Armenpolizei und Armenversorgung in der Stadt Münster im 17. Jahrhundert*. In *Städtisches Gesundheits- und Fürsorgewesen vor 1800*. Peter Johanek (ed.). (Städteforschung. Reihe A 50.) Köln 2000, s. 225 – 241.

³ BONNEY, R. (ed.). *The rise of the fiscal state in Europe c. 1200 – 1815*, 1. publ. Oxford 1999.; HART, M. C. 't. *The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch revolt*. Manchester 1993.; O' BRIEN, K. P. – HUNT, A. P. *The Rise of a Fiscal State in England, 1485 – 1815*. In *Historical Research*. 1993, 66, s. 129 – 176.; CAVACIOCCHI, S. *La fiscalità nell'economia europea secc.*

Jedným z veľmi dôležitých polí centralizácie, resp. podľa bádateľov, skúmajúcich absolutizmus alebo centralizované štáty, charakteristickým znakom štátov takého typu je konfesionalizácia. Jednou z najurčujúcejších vlastností centralizujúcej sa štátno-správnej praxe absolutistického charakteru je konfesionalizmus, teda panovníkova nadvláda autoritatívneho charakteru nad náboženstvom a aj nad cirkvou. Táto nadvláda sa realizovala prostredníctvom štátnej správy, pôsobiacej s rozširujúcimi sa kompetenciami a jej ústredným prvkom bola teória „jeden štát – jedno náboženstvo“. Samotná snaha pasuje rovnako tak do náboženskej politiky, ktorú praktizovala habsburská vláda na území česko-moravských a rakúskych dedičných provinciách, ako aj do praxe, ktorú nasledovali ostatné európske krajiny. Teória „jeden štát – jedno náboženstvo“ bola totiž v 17. storočí pomerne jednoznačne uznávaným politickým stanoviskom vo všetkých takých štátoch, v ktorých sa snažili vybudovať vo väčšej alebo menšej miere centralizovanú, resp. absolutistickú štátnu správu.⁴ Táto otázka bola v uhorskej vnútornej politike kľúčová, čo naznačujú aj tie udalosti, ktoré sa uskutočnili sčasti práve v dôsledku prenikania štátnej konfe-

XIII – XVIII: *Atti della „Trentanovesima settimana di studi“*, 22 – 26 aprile 2007. Firenze 2008. V súvislosti s Uhorským kráľovstvom naposledy: KENYERES, I. A „fiscal-military state“ és a Habsburg Monarchia a 16 – 17. században ?????

- ⁴ HINRICHS, E. Abschied vom Absolutismus. Eine Antwort auf Nicholas Henshall. In *Der Absolutismus* c. d., s. 353 – 371.; VIERHAUS, R. *Staaten* c. d., s. 15 – 38. O zmenách, ktoré sa uskutočnili v krajinách habsburskej monarchie: BAHLCKE, J. *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart 1999.; MIKULEC, J. *Pobělohorská rekatolizace v Českých zemích*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992.; MIKULEC, J. Praga w okresie kontrreformacji i władzy absolutnej (1620 – 1740). In *Kraków i Praga dwie stolice Europy Środkowej. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 1 – 2 czerwca 2000*. Mark Purchla (ed.). Kraków 2002, s. 77 – 87.; STERNICK, T. Obnovování českobudějovické městské rady za třicetileté války. In *Jihočeský Sborník Historický*. 2005, 74., s. 104 – 150.; HRDLÍČKA, J. Die (Re-) Katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen. Konfession oder Disziplin? In *Staatsmacht und Seelenheil* c. d., s. 357 – 366.; MIKULEC, J. Die staatlichen Behörden und das Problem der konfessionellen Emigration aus Böhmen nach dem Jahr 1620. In *Glaubensflüchtlinge. Ursachen, Formen und Auswirkungen frühneuzeitlicher Konfessionsmigration in Europa*. Münster – Hamburg – Berlin – London 2008, s. 165 – 186.; FEJTOVÁ, O. *Rekatolizace na Novém Městě Pražském v době pobělohorské. „Já pevně věřím a vyznávám...“*. Praha 2012.

sionalizácie. Viedenský mier, uzatvárajúci Bocskaivo povstanie, ktoré vypuklo kvôli príčinám konfesijného a stavovského charakteru, vyriešil okrem iného aj konfesijné problémy medzi dvoma stranami (uhorské stavy a panovník). Na začiatku panovania Ferdinanda II. síce zosilneli požiadavky na vytvorenie jednokonfesijného štátu, avšak k tomu v prípade Uhorského kráľovstva nedošlo. Dôvody sa viažu sčasti k vnútropolitickému kompromisu, ktorý upravil vnútropolitické vzťahy a vzťahy medzi stavmi a štátom/panovníkom na dlhšiu dobu.⁵

Hoci táto dohoda sa neskôr zdanlivo naštrobila ohľadom konfesijnálnej otázky, avšak útoky dvoch sedmohradských kniežat (Gabriela Bethlena a Juraja I. Rákócziho) posilnili niekdajšiu pozíciu uhorských stavov. Šopronský snem v roku 1622 a linecký mier totiž narovnali misky váhy a uhorské reformované cirkvi vyšli z boja zdanlivo posilnené.⁶ Oproti tomu v rakúskych provinciách (najmä v Dolnom a Hornom Rakúsku a Štajersku) sa už od prvej štvrtiny storočia začala protireformácia, ktorá neprebíhala bez násilného presídlenia obyvateľov alebo bez toho, aby obyvatelia boli nútení konvertovať. Je možné považovať za všeobecnú tendenciu, že v provinciách, ktoré boli v rámci monarchie ovládané bezprostrednejšie (a ktoré môžeme

⁵ PÁLFFY, G. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest 2015.

⁶ PÉTER, K. The struggle for Protestant religious liberty at the 1646 – 47 Diet in Hungary. In *Crown, church and estates. Central European politics in the sixteenth and seventeenth centuries*. Robert John Weston Evans – Trevor V. Thomas. (eds.). London 1994, s. 261 – 268.; PÁLFFY, G. Ewige Verlierer oder auch ewige Gewinner? Aufstände und Unruhen im frühneuzeitlichen Ungarn. In *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450 – 1815). Vorträge der Jahrestagung des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (Wien, 18. – 20. Mai 2011)*. Peter Rauscher – Martin Scheutz. (eds.). (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Erg. Bd. 61.) Wien – München 2013, s. 151 – 175.; PÁLFFY, G. A Bethlen-kutatás egy alig vizsgált kérdéséről: a magyar királysági rendek és az erdélyi fejedelem (1619 – 1622). In *Bethlen Gábor képmása*. Papp Klára – Balogh Judit (eds.). (Speculum Historiae Debreceniense, 15.) Debrecen 2013, s. 139 – 158.; DOMINKOVITS, P. – H. NÉMETH, I. Bethlen Gábor 1619 – 1621. évi hadjárata és Sopron. In *Bethlen Gábor és kora. Katalógus a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Hajdú-Bihar Megyei Levéltára és Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára közös kiállításáról. Olmosi Zoltán* (ed.). Budapest 2013, s. 36 – 48.

považovať za kmeňové provincie monarchie), bolo podľa jednotne vydaných nariadení z rokov 1624 a 1627 zakázané okrem rímskokatolíckej každej inej konfesii žiť v týchto provinciách. V zmysle nariadení muselo dolnorakúske evanjelické alebo reformované obyvateľstvo rovnako konvertovať či odísť, ako aj protestantské a utraquistické obyvateľstvo Českého kráľovstva.⁷ Časť nútene vysídleného obyvateľstva odišla do nemeckých, iná časť do nemecky hovoriacich miest Uhorského kráľovstva (Šopron, Prešporok, Modra, Pezinok, Svätý Jur).⁸ Proti migrácii protestantov sa snažili vystúpiť uhorské úrady a hlavne Peter Pázmány a tiež Mikuláš Esterházy, ale výraznejšie výsledky v tom období ešte nemohli dosiahnuť.⁹

Náboženská politika, charakteristická pre kmeňové provincie habsburskej monarchie, sa snažila na území Uhorského kráľovstva uplatniť miernejšie prostriedky: do slobodných kráľovských a zemepanských miest sa sťahovali školské inštitúcie riadené zväčša jezuitmi a vznikali tu aj ich kláštory.¹⁰ Uhorská rekatolizácia pokračovala na tej ceste, ktorú určil Pázmány; za najdôležitejší prostriedok bolo považované pomalé, ale štátnymi prostriedkami podporované

⁷ HERZIG, A. *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Göttingen, 2000.; DEVENTER, J. *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in Glogau und Schweidnitz 1526 – 1707*. Köln – Wien 2003.; KUNISCH, J. Staatsräson und Konfessionalisierung als Faktoren absolutistischer Gesetzgebung. Das Beispiel Böhmen (1627). In *Gesetz und Gesetzgebung im Europa der frühen Neuzeit*. Barbara Dölemeyer – Diethelm Klippel (eds.). (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft, 22.) Berlin 1998, s. 131 – 156.; MIKULEC, J. *Pobělohorská rekatolizace c. d.*; MIKULEC, J. *Praga w okresie kontrreformacji c. d.*; MIKULEC, J. 31. 7. 1627. *Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je to země, toho je i náboženství*. Praha 2005; MIKULEC, J. *Die staatlichen Behörden c. d.*

⁸ BRUNNER, W. Westungarn als Zuflucht steirischer Glaubensflüchtlinge. In *Reformation und Gegenreformation im Pannonischen Raum. Referate der 13. Schlaininger Gespräche 1993 „Reformation und Katholische Reaktion im Österreichisch-Ungarischen Grenzraum“ und der 14. Schlaininger Gespräche 1994 „Gegenreformation und Katholische Restauration“*. Gustav Reingrabner (ed.). (Schlaininger Gespräche, 13 – 14.) Eisenstadt 1999, s. 107 – 129.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv (ďalej len: ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn (ďalej len: HKA HFU) RN 127. 1625. April fol. 134 – 135.

¹⁰ MOLNÁR, A. *Mezőváros és katolicizmus*. Budapest 2005.; MOLNÁR, A. *Lehetetlen küldetés? Budapest 2009*.

konvertovanie.¹¹ Obrátenie vysokej šľachty pokračovalo aj v období po ťaženiach Bethlena, všetci veľkostatkári západného Zadunajska prešli na katolícku vieru a v hornouhorskom regióne je tiež možné spozorovať podobný jav.¹² Okrem vysokej šľachty sa násilnejšie rekatolizačné prostriedky začali uplatňovať v uhorských štátnych úradoch. Od prvej štvrtiny 17. storočia môžeme prvýkrát spozorovať v prípade banských hodnostárov banských miest, riadených Dolnorakúskou komorou, že podľa predpisov boli prijímaní podľa možnosti iba katolíci.¹³ V nasledujúcich rokoch sa prejavila snaha, aby sa medzi krajinských hodnostárov do uhorských úradov (napr. vyberači tridsiatku, poštovní majstri) prijímali tiež iba katolíci. Pre konvertovanú inteligenciu (zväčša farári) bola na jednej strane zriadená základňa, z ktorej dostávali dôchodok, na druhej strane práve oni získavali spomenuté úrady, a tak sa v prameňoch pomerne často stretávame

¹¹ FRANKL [FRAKNÓI], V. *Pázmány Péter és kora*. Pest 1868 – 1872. 2. zv. s. 40 – 55., 233 – 249., 372 – 379.; BITSKEY, I. A reformáció kezdetei Nyugat-Magyarországon. In *Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára*. Papp Imre et al. (eds.). Debrecen 2010, s. 93 – 102.; BITSKEY, I. Pázmány Péter felső-magyarországi missziója. In *Pázmány Péter és kora*. Hargittay Emil (ed.). Piliscsaba 2001, s. 71 – 80.; TUSOR, P. A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szent-szék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban. In *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. 1999, 9., s. 19 – 38.; TUSOR, P. A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630 – 1640-es évek fordulóján. In *Mezőváros, reformáció és irodalom, 16 – 18. század*. Szabó András (ed.). Budapest 2005, s. 123 – 138.

¹² FAZEKAS, I. Adalékok a fraknói grófság és a kismartoni uradalom rekatolizációjához. In *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. 1994, 7., s. 126 – 145.; FAZEKAS, I. Die Rekatholisierung Ádám Batthyánys im Jahr 1629. In *Reformation und Gegenreformation* c. d., s. 297 – 304.; FAZEKASNÉ TOMA, K. *Gróf Nádasdy Ferenc politikusi pályaképe (1655 – 1666)*. PhD. disszertáció. Budapest : ELTE BTK, 2006, s. 36 – 37., 55 – 60.; TUSOR, P. Lippay György egri püspök (1637 – 1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce). In *Levél-tári Közlemények*. 2002, 73., s. 200 – 242., 206., 209 – 210.; TUSOR, P. Forgách Zsigmond katolizálása. In *Eruditio, virtus et constantia*. Imre Mihály et al. (eds.). Debrecen 2011, s. 640 – 646.

¹³ Podnet už nachádzame počas panovania Rudolfa. ÖStA, HKA, Ungarisches Münz- und Bergwesen (ďalej len: MuBwU) RN 8. 1602. fol. 172 – 189. Pre zvýhodnenie katolíckych banských dôstojníkov pozri: Uo. RN 10. 1618. fol. 52 – 65., 112 – 116., RN 11. 1623. fol. 271 – 273., RN 11. 1625. fol. 246 – 257., RN 11. 1626. fol. 138 – 141, 295., 615.

s bývalými farármi, ktorí získali za konvertovanie pozíciu vyberača tridsiatku alebo poštového majstra.¹⁴

V politickom pozadí procesu katolíckej obnovy môžeme považovať za dôležitý moment náboženskej ustanovenia lineckého mieru, ktoré neviažu vierovyznanie k zemepánovi, ale uznávajú ho ako výsledok osobného rozhodnutia.¹⁵ Podobne dôležitými, ak nie dôležitejšími výsledkami boli spoločné snemové ustanovenia (vtedy ešte) zjednocujúce záujmy katolíkov a reformovaných (1647: 78., 81. – 82.; 1649: 18. – 19., 95.), ktoré zabezpečovali prístup ďalších konfesií aj do dovtedy heterogénnych evanjelických miest.¹⁶ Na snemoch v rokoch 1655, 1659 a 1662 hovorili protestantské stavy iba o čoraz väčších sťažnostiach na poli náboženskej praxe, keď strácali čoraz väčšie množstvo kostolov, resp. im bolo zabráňované v praktizovaní viery. Cirkevná politika Leopolda I., ktorej výrazne pomohol aj Juraj Lippay, ako vedúci predstaviteľ uhorskej katolíckej cirkvi, ešte viac posilnila túto tendenciu. Náboženské ustanovenia lineckého mieru totiž vystúpením konvertovaných veľkostatkárskych rodín (Nádašdy, Rákóczi atď.) a katolizovaním dovtedy takmer úplne evanjelických alebo reformovaných zborov negovali predpisy náboženského ustanovenia, vzťahujúceho sa na jednotlivca. Snem v roku 1662 sa napokon skončil odchodom protestantských stavov a masovým vracaním zákonných článkov.¹⁷

Kompromis, predstavujúci základ uhorského vnútropolitického života, teda ukazoval javy, ktoré boli badateľné počas Bocskaiovho povstania a počas ťažení, ktoré viedli Gabriel Bethlen a Juraj I. Rákó-

¹⁴ ÖStA, HKA HFU RN 142. 1630. Juli fol. 144 – 157., RN 196. 1655. Juli fol. 44. Porovnaj: BAHLCKE, J. *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa* c. d.; HRDLÍČKA, J. *Die (Re-)Katholisierung* c. d.

¹⁵ SZILÁGYI, S. *A linzi béke okirattára*. Budapest 1885.

¹⁶ WICK, B. *Kassa története és műemlékei*. Košice 1941. s. 13 – 15.; BESSENYEI, J. A szabad királyi városok jogainak csorbítása. In *Történelmi Szemle*. 1991, 33., s. 255 – 263.; TUSOR, P. Nemesi és polgári érdekérvényesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta religióvá válásában. (A Magyar Tanács és a vallásügy 1648-ban). In *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 1998, 10., s. 1 – 2. 5 – 26.

¹⁷ FABÓ, A. *Az 1662-diki országgyűlés*. Budapest 1873.; ZSILINSZKY, M. *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve*. Budapest 1881 – 1897. 2. zv., s. 186 – 267.

czy. Tieto javy boli spôsobené najmä náboženskou politikou, ale zároveň aj vojnami na území Sedmohradského kniežatstva a Uhorského kráľovstva, následkom čoho sa objavili škody súvisiace s poskytovaním ubytovania pre vojsko. Kým však tri vymenované kompromisy (1606 – 1608, 1622, 1645) boli pomerne skoro vyriešené, a vnútropolitická rovnováha medzi stavmi a panovníkom, síce s korekciami, ale bola obnovená, v 60. rokoch 17. storočia sa situácia zmenila. V tomto období už totiž nová politická generácia, tvoriaca okolie Leopolda I. a pozostávajúca z verných ľudí novému panovníkovi, vnímala výlučne otázku efektívneho fungovania štátu.¹⁸ So zmeneným politickým systémom viedenskej vlády rokovala v zásade zmenená uhorská politická elita, ktorá už nebola generáciou narodenou v prvej štvrtine 17. storočia a pre ktorú tento kompromis a politické pravidlá hry, ktoré z neho plynuli, boli evidentné a zopakovateľné. Dva roky po snehe v roku 1662, na ktorom došlo k rozpadu, už Mikuláš Zrínyi nežil a jednoznačný vedúci predstaviteľ katolíckej cirkvi Juraj Lippay stratil vplyv na vnútorné kruhy viedenskej vlády, čo dobre dokladuje aj uhorská politická paralyzácia po vašvárskom mieri.¹⁹

Úplný politický obrat a úspech viedenskej vlády v tom zmysle, že aspoň na najvyššej a sčasti na strednej úrovni bola štátna správa položená na nové základy aj v Uhorskom kráľovstve, prinieslo obdobie po Wesselényiho sprisahaní. Následné ozbrojené povstanie na Podhorí môžeme tiež považovať za osobitné v systéme prostriedkov dovtedajšieho uhorského vnútropolitického života, keďže k povsta-

¹⁸ R. VÁRKONYI, Á. A Wesselényi szervezkedés történetéhez, 1661 – 1674. In *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Fodor Pál et al. (eds.). (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.) Budapest 2002, s. 423 – 460.; VÁRKONYI, G. A magyar politikai elit generációi az országegyesítés időszakában, 1663 – 1703. In *Rendszerváltás(ok) Magyarországon*. Gerhard Péter et al. (eds.). (Antall József Baráti Társaság évkönyvei 26.) Budapest 2010, s. 33 – 41. O politickom kruhu, ktorý pôsobil pri Leopoldovi I. a jeho delení pozri monografiu Stefana Sienella: SIENELL, S. *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*. Frankfurt am Main 2001.

¹⁹ TUSOR, P. „Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635 – 1665). (Collectanea Studiorum et Textuum; I/1.) Budapest 2015.; TUSOR, P. A primás, a bán és a bécsi udvar (1663 – 1664). In *Történelmi Szemle*. 2015, 57., s. 219 – 249.

niu, ktoré nevychádzalo zo Sedmohradska alebo z Partia, ale zároveň disponovalo výraznou vojenskou silou, dovtedy nedošlo v záujme ochrany uhorských stavovských záujmov. Povstanie v Potisí, využívajúc stavovské a konfesiónálne sťažnosti, si spočiatku rýchlo našlo spoločenskú bázu v mase nespokojných zemanov, ale vďaka neorganizovanosti a chýbajúcej vodcovskej osobnosti bolo kráľovskými oddielmi čoskoro potlačené.²⁰ Trest po potlačení povstania je tiež osobitý v uhorskej politike 16. – 17. storočia, ale zároveň poskytol priestor na to, aby viedenská vláda mohla vykonať reformné snahy bez viazanosti. V prípade Uhorského kráľovstva boli spočiatku určené mimoriadne veľké dane, ktoré však neskôr boli znížené kvôli strachu z nového povstania. V spôsobe určenia daní však nastali obrovské zmeny. V prípade daní určených na základe repartitio totiž boli vyberané štátne dane bez súhlasu snemu, za účelom zabezpečenia výbavy pre vojsko. Neskôr príjmy, ktoré chýbali v dôsledku znižovania výšky daní, sa snažili nahradiť tzv. accisou, teda daňou z obratu, určenou na najzákladnejšie potraviny.²¹

Zriadením Gubernia sa objavila snaha postaviť nový systém namiesto stavovskej vlády prostredníctvom úradu, ktorý je viac pripútaný k centrálnym orgánom. Najdôležitejšou osobitosťou Gubernia bolo to, že jeho zriadením sa snažili oddeliť správu a súdnictvo, avšak kvôli pomerom panujúcim v krajine, Gubernium nemohlo zohrávať významnú úlohu, stalo sa len sprostredkovateľom medzi centrálnymi vládnymi orgánmi a stolicami. Medzi prvými úlohami nového správneho orgánu však každopádne figurovalo nariadenie rekatolizácie krajiny, teda opätovné nastolenie prvenstva rímskokatolíckej cirkvi. Po odhalenom sprisahaní a povstaní sa totiž najradikálnejšie kroky prejavili práve na konfesiónalnom poli. Evanjelické a reformované kostoly boli v každom prípade skonfiškované a odovzdané katolíckej cirkvi.²² Opatreniam poskytovalo silu miestne vojsko: vyhľadanie

²⁰ BENCZÉDI, L. Az 1670. évi tiszavidéki felkelés és társadalmi háttere. In *Századok*. 1975, 109., s. 509 – 550.

²¹ NAGY, I. A magyar kamara adóigazgatási tevékenysége a XVI – XVII. században. In *Levéltári Közlemények*. 1995, 66., s. 29 – 51.

²² RÁCZ, K. A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. Lugos 1889.; BENCZÉDI, L. A prédikátorperek történeti háttere. In *Theológiai Szemle*. 1975, 17., s. 199 – 206, 264 – 267.; BENCZÉDI, L. A Habsburg-abszolutizmus indíté-

a zadržanie kazateľov zabezpečovalo vojsko táboriace na okolí, ktoré zabezpečovalo taktiež aj ozbrojenú silu, ktorá bola priradená ku komorským a cirkevným hodnostárom, povereným obsadením kostolov. Protestantských farárov sa snažili odstrániť odvšadiaľ, nekatolícke (akatólícke) obyvateľstvo miest sa tak nevymestilo do centier miest a náboženskú prax museli vykonávať či už v súkromných domoch (ako napr. slávny šopronský dom Eggenberga), alebo v kostoloch, postavených z dreva, stojacich na predmestských pozemkoch. Farári boli vystavení vážnym ublíženiam a viacerí boli obvinení na známom prešporskom krvavom súde.²³

Zavedené opatrenia viedli na jednej strane k náboženskej občianskej vojne,²⁴ bezpečnosť vnútropolitického života, stavaná na kompromisoch, zanikla, staré pravidlá hry už neboli platné. Opatrenia zavedené habsburskou vládou síce boli veľmi rýchle a efektívne – najmä v obnovení inštitúcií katolíckej cirkvi a v preberaní majetkov a budov predstavujúcich základy inštitucionálneho systému, ale kvôli zvýšeniu daňového zaťaženia a radikálnej premene konfesiónálnych pomerov došlo v uhorskej politike k rýchlym reakciám. Kurucké hnutia, podporované sčasti zo Sedmohradska a sčasti od roku 1677 zo strany francúzskej politiky, sa stále viac posilňovali a rozši-

kai és megvalósulása az 1670-es évek Magyarországon. In *Történelmi Szemle*. 1978, 21., s. 335 – 356.; BENCZÉDI, L. *Rendiség, abszolútizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664 – 1685)* (Értekezések a történeti tudományok köréből 91.) Budapest 1980, s. 53 – 57., 68 – 74.; S. VARGA, K. *Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Textus és értelmezés*. Budapest 2008.

²³ PAYR, S. *A soproni evangélikus egyházközség története. A reformáció kezdetétől az 1681. évi soproni országgyűlésig*. Sopron 1917, s. 425 – 479.; PÉTER, K. *A magyarországi protestáns prédikátorok és tanítók ellen indított per 1674-ben*. In PÉTER, K. *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. (A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 8.) Budapest 1995, s. 200 – 210.; MICHELS, G. B. *Az 1674. évi prédikátorper történetéhez*. In *Történelmi Szemle*. 2013, 55., s. 55 – 78.; MIHALIK, B. V. *A Szepesi Kamara szerepe az 1670 – 1674 közötti felső-magyarországi rekatolizációban*. In *Fons*. 2010, 17., s. 255 – 320.; KÓNYA, P. *Prešov, Bardejov a Sabinov. Počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. (Acta Collegii Evangelici Prešoviensis 6.) Prešov 2000.

²⁴ MIHALIK, B. V. *„Campus ad fidei catholicae inseminationem“*. *Katolikus megújulás az egri egyházmegyében a 17. század utolsó harmadában*. Doktori disszertáció. Budapest : ELTE BTK, 2013, s. 12, 93.

rovali. Zároveň sa dokázalo aj to, že sa nová samosprávna štruktúra, zavedená za daných okolností, neuplatnila. Gubernium nedokázalo byť prostriedkom habsburskej vlády ani v tom, aby znižovalo vplyv stolíc vo vnútropolitickom živote krajiny a ani v tom, aby na poli súdnictva v urovnávaní vzťahov medzi vojskom, táboriacim v krajine, a obyvateľstvom dokázalo efektívne spolupracovať vo vyšetrovaní sťažností v súvislosti s repartitio a s prítomnosťou vojska, taktiež vo vykonávaní svojich úloh v samospráve v užšom zmysle. (Tu je potrebné poznamenať, že po povstaní Františka II. Rákócziho Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada dokázala všetky tieto úlohy vybaviť.) Kuruckým hnutiam dodalo novú dynamiku uzavretie poľsko-francúzsko-sedmohradsko-kuruckej zmluvy vo Varšave 27. mája 1677. Na územie Uhorského kráľovstva vpadli oddiely zverbované na francúzske náklady sčasti v Poľsku a sčasti v Sedmohradsku. V osobe mladého Imricha Thökölyho zároveň dostalo hnutie výraznú vodcovskú osobnosť. Kurucké oddiely, ktorých bojová sila narástla na vyše 10 000 vojakov, obsadili Horné Uhorsko a následne sa im podarilo preniknúť cez severnú časť až k západným hraniciam krajiny. O dva roky neskôr už aj Osmania spoznali možnosť využitia Thökölyho na vlastné ciele a aj v politickom, aj vo vojenskom zmysle dostalo kurucké vojsko výraznú pomoc od sultána. V rovnakom čase sa aj Francúzske kráľovstvo, posilnené po uzavretí nijmegenského mieru, začalo čoraz aktívnejšie angažovať v prípade provincií patriacich do habsburskej záujmovej sféry (Alsasko).

Obdobie po roku 1670 nesplnilo nádeje nielen na poli vnútornej politiky a vojenstva, ale ani na poli finančnom. Napriek tomu, že zavedené daňové nariadenia a nový spôsob zdanenia priniesli pre obyvateľov Uhorska omnoho väčšiu daňovú záťaž, nepodarilo sa uskutočniť tvrdé daňové nariadenia. Najprv bola skôr vytýčená suma dane znížená na polovicu a potom, keď sa ani túto sumu nepodarilo vymôcť, 1. januára 1673 znížili daň od jednej porty zo 60 zlatých na 28 zlatých. Táto suma zostala v platnosti do roku 1678, keď vplyvom kuruckého hnutia bola celková suma znížená na 170 000 zlatých, pričom do tejto hodnoty mala byť započítaná aj accisa. Nariadenie z 9. júna 1678, regulujúce na zníženie daní, zároveň (vidiac úspechy

kuruckých vojsk prevzatých Thökölym) vyhlásilo všeobecnú amnes-
tiu pre účastníkov povstania, ak sa do dvoch mesiacov vrátia k ver-
nosti habsburskému panovníkovi.²⁵

V takejto vnútro politickej situácii došlo k zvolaniu šopronského
snemu v roku 1681. Hlavným dôvodom zo strany viedenskej vlády
bolo naozaj hľadanie kompromisu a zároveň aj požiadavka naprave-
nia obranného systému. Snem v roku 1681, zvolaný do mesta Šopron,
sa tak začal v duchu vyrovnanosti, tak ako snem v roku 1622. Stav
ako podmienky vyrovnanosti požadovali obnovenie stavovského zria-
denia, teda opätovné zaplnenie pozície palatína, zrušenie nových
úradov a zavedených, dovtedy nepoznaných daní, odchod nemec-
kého vojska z krajiny, zaplnenie obranného systému Uhorska opä-
tovne uhorskými vojakmi, pre účastníkov povstania a Wesselényiho
sprisahania zabezpečenie verejnej milosti a v súvislosti s tým vrá-
tenie skonfiškovaných majetkov. Okruhom otázok, ktorý si získal naj-
väčšiu pozornosť a najviac zabraňoval vyrovnanosti bola reštaurácia
rímskokatolíckej cirkvi, keďže dosiahnutých výsledkov sa katolícky
klérus pochopiteľne nechcel vzdať, na druhej strane však stavy nebo-
li ochotné prijať novú politiku, ktorá by priniesla so sebou samovlá-
du katolíckej cirkvi. Radcovia a členovia vnútornej rady panovníka
a Tajnej konferencie však spoznali, že kvôli dostatočnému usporiada-
niu uhorskej vnútro politickej situácie je nutné prijať potrebné kom-
promisy. Popredným zástancom tejto myšlienky bol najmä Emerich
Sinelli, ktorý sa ako syn komárňanského mäsiara stal kapucínskym
mníchom a na jar 1681 viedenským biskupom. Jeho vplyv dokladuje
aj skutočnosť, že okrem kniežaťa Lobkowitza, ktorý upadol do nemi-
losti, môžeme považovať práve jeho za jediného priateľa Leopolda I.²⁶

Cirkevno-politické otázky však patrili aj v mestskej politike k dôle-
žitým problémom. Posledná tretina 17. storočia znamenala obrat
v uhorskej mestskej politike. Po zlikvidovaní Wesselényiho sprisa-
hania sa nad mestami začala uplatňovať panovnícka/štátna kontro-

²⁵ NAGY, I. *A magyar kamara adóigazgatási c. d.*, s. 48.

²⁶ ZSILINSZKY, M. *Az 1681-iki soproni országgyűlés történetéhez*. Budapest 1883.;
BENCZÉDI, L. *Rendiség, abszolutizmus c. d.*, s. 99 – 102. K Sinellimu pozri ele-
mentárne spracovanie Stefana Sienella: SIENELL S. *Die Geheime Konferenz c.*
d., s. 175 – 176.

la, ktorá obsahovala už zmienené cirkevno-politické opatrenia. Tieto mali za cieľ potlačenie sčasti mestských samosprávnych práv a sčasti pôsobenia miestnych protestantských zborov. Počnúc týmto obdobím štát praktizoval systematickú kontrolu v každom jednom slobodnom kráľovskom meste. Štátna kontrola sa snažila premeniť vnútornú samosprávu, ktorá sa zdala byť dovtedy nedotknuteľnou, a vplývať na jej pôsobenie. Hlavným cieľom zásahu bolo to, aby na základe centralizačných ideí štát ovplyvnil zloženie vnútornej rady mesta, kontroloval mestské hospodárenie a (v prípade potreby) ho zreformoval.

Opatrenia, zavedené v poslednej tretine 17. storočia, neboli v európskych krajinách neznáme, ako vzor im poslúžili ideológia a spôsoby nasledované v rakúskych provinciách. Tieto boli najprv zavádzané po roku 1671 len v niektorých prípadoch, následne po roku 1690 v každom slobodnom kráľovskom meste. Podobne ako v rakúskych provinciách, aj v slobodných kráľovských mestách Uhorského kráľovstva sa objavili volební komisári (Wahlkommissar), ktorých úlohou bolo ovplyvňovať obnovu funkcií v mestách a kontrolovať mestské hospodárenie.²⁷ Posledný cieľ bol odôvodnený tým, že schopnosť

²⁷ BRUNNER, O. Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungssstaat in Österreich. In *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht*. 1955, 6., s. 221 – 249.; GUTKAS, K. Das Städtewesen der österreichischen Donauländer und der Steiermark im 14. Jahrhundert. In *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert, Entwicklungen und Funktionen*. Wilhelm Rausch (ed.). (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2.) Linz/Donau 1972, s. 229 – 245, 234 – 237; BALTZAREK, F. Die Stadtordnung des Ferdinands I. und die städtische Autonomie im 16. Jahrhundert, In *Wien an der Schwelle der Neuzeit*. Franz Baltzarek et al. (eds.). Wien, 1974. s. 31 – 43.; SCHEUTZ, M. Kammergut und/oder eigener Stand? Landesfürstliche Städte/Märkte und der „Zugriff“ der Gegenreformation. In *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*. Rudolf Leeb et al. (eds.). (Veröffentlichungen Des Instituts Für Österreichische Geschichtsforschung 47.) Wien 2006, s. 309 – 337.; SCHEUTZ, M. Compromise and Shake Hands. The Town Council, Authority and Urban Stability in Eighteenth-century Austrian Small Towns. In *Urban History*. 2006, 34., s. 51 – 63.; BRADY, T. A. *Turning Swiss. Cities and Empire, 1450 – 1550*. Cambridge 1985; GERTEIS, K. *Die deutschen Städte in der frühen Neuzeit. Zur Vorgeschichte der „bürgerlichen Welt“*. Darmstadt 1986; RÜGGE, N. *Im Dienst von Stadt und Staat. Der Rat der Stadt Herford und die preußische Zentralverwaltung im 18. Jahrhundert*. Göttingen 2000.; MARRAUD, M. *De la ville à l'État, la bourgeoisie parisienne, XVIIe–XVIIIe siècle*. Paris 2009.

miest platiť dane sa stala veľmi nízkou.²⁸ Komisári mali pomôcť dostať sa k moci katolíckym uchádzačom a museli vypracovať detailný prieskum o meste. Na jednej strane museli skontrolovať účtovné knihy mesta a na druhej strane museli zistiť jeho všeobecný stav. Na základe tejto kontroly sa začal rad samosprávnych zmien, ktoré trvali v podstate až do polovice 18. storočia.²⁹ K zlepšeniu a sprehľadneniu mestského hospodárenia malo prispieť aj to, že nové vedenie mesta malo disponovať právnymi a ekonomickými znalosťami, samozrejme pri príslušnosti ku katolíckej konfesii. Vyslaní komorskí komisári od tejto doby zabezpečovali, aby aspoň polovica mestskej vedúcej elity bola katolícka³⁰ a tiež aby na najdôležitejšie, dôverné pozície (prednostovia mesta a notár) sa dostali ľudia vybraní komisármi. Zmenila sa aj legitimita vedúcich hodnostárov a grémií, keďže kým ju niekedy získavali hodnostári od voliacich mešťanov, tak od poslednej tretiny 17. storočia boli noví hodnostári uvedení do úradov prostredníctvom komisára, ktorý reprezentoval osobu panovníka, čiže hodnostári získali legitimitáciu z jeho ruky.³¹

²⁸ QUARTHAL, F. *Landstände und landständisches Steuerwesen in Schwäbisch-Österreich*. Stuttgart 1980, (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde 16.) s. 117 – 219; PÜHRINGER, A. *Contributionale, Oeconomicum Und Politicum : Die Finanzen Der Landesfürstlichen Städte Nieder- Und Oberösterreichs in Der Frühneuzeit*. Wien : Verl. für Geschichte und Politik 2002, s. 54 – 60.; WINKELBAUER, T. 1522 – 1699. *Ständefreiheit und Fürstenmacht ; Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Wien 2003, 1. zv., s. 123 – 173. K procesom v Uhorsku pozri: H. NÉMETH, I. *Várospolitiká új utakon.: Az abszolutista jellegű várospolitiká jellemzői a Magyar Királyságban a 17 – 18. század fordulóján*. In *Urbs*. 2012, 7, s. 283 – 308.

²⁹ H. NÉMETH, I. *Állam és városok. A szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban, 1670 – 1733*. (v tlači)

³⁰ Pozri k tomu ešte: ČIČAJ, V. Sloboda alebo tolerancia. Konfesiónálne spolužitie v uhorských slobodných kráľovských mestách. In *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století : stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i. a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 20102 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Olga Fejtová et al. (eds.). Praha 2014, s. 425 – 433.

³¹ K inštrukciám pozri napr.: ÖStA HKA HFU RN 360. 1693. december fol. 365 – 372. 1690. december 15. K javu pozri: H. NÉMETH, I. Pre-Modern State Urban Policy at a Turning Point in the Kingdom of Hungary: The Elections to the Town Council. In *Urban Elections and Decision Making in Early Modern*

Jedným z ťažísk činnosti volebných komisárov bolo vyberanie politickej elity miest. Podľa rozkazu panovníka okrem toho, že uchádzač o nejakú funkciu musel byť príslušníkom katolíckej konfesie, musel disponovať aj majetkom (*benepossessionatus*) a vzdelaním (*qualificatus*).³² Napriek tomu, že v 17. storočí vznikol celý rad katolíckych inštitúcií, sa však v slobodných kráľovských mestách ešte nevytvorila tá katolícka vrstva, ktorá by vďaka spoločenskej pozícii, hospodárskemu vplyvu a vzdelaniu bola vhodným nástupcom vzdelanej a majetnej evanjelickej elity. Kvôli náhlivosti, ktorá sprevádzala rýchle zmeny, sa viackrát stalo, že sa do veľmi dôležitých mestských úradov dostal človek s nevhodným vzdelaním a spoločenským postavením.³³ Nedostatok odborných katolíckych vedúcich predstaviteľov miest bol riešený viacerými spôsobmi. Najprv boli do čela mesta vymenovávaní cudzinci. Išlo o takých komorských alebo vojenských úradníkov, ktorí vykonávali službu v danom meste. Tak sa stali richtárom, sudcom, poštovým majstrom alebo aj vojenským sudcom toho ktorého mesta. Oni prevzali vedenie mesta ako cudzinci, bez rodinných a hospodárskych kontaktov. Noví hodnotári vo všeobecnos-

Europe, 1500 – 1800. Rudolf Schlögl – Jan Marco Sawilla (eds.). Cambridge 2009, s. 276 – 299.

³² „...necessarium valde et expediens iudicavimus, ut quandoquidem catholica orthodoxa per Dei gratium fides, magnum illic incrementum sumpsisse, frequentesque catholicae bene qualificatae, ad gerenda senatoria, et quaelibet alia inter vos consueta officia, idoneae personae inveniri comperiantur.“ Archív Mesta Košic (ďalej len: AMK) Schwartzbachiana (ďalej len: Schw.) No. 9277. Viedeň, 16. decembra 1674, No. 9332. Prešporok, 19. júna 1675, No. 9405. Košice, 7. januára 1676, No. 9475. Viedeň, 24. decembra 1677, No. 9476. Prešporok, 2. januára 1677, No. 11008. Viedeň, 2. decembra 1696

³³ SZÚCS, J. Das Städtewesen in Ungarn im XV – XVII. Jh. In *La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie. 1450 – 1650.* Székely György – Fügedi Erik. (eds.). (Studia historica Academiae scientiarum Hungaricae 53.) Budapest 1963, s. 97 – 164, 156.; ŠPIESZ, A. *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780.* Košice 1983, s. 29 – 46; ŠPIESZ, A. Der Wiener Hof und die Städte in Ungarn in den Jahren 1681 – 1780. In *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert.* Wilhelm Rausch (ed.). (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) Linz (Donau) 1981, s. 83 – 95; ŠPIESZ, A. Rekatolizácia na Slovensku v mestách v rokoch 1681 – 1781. In *Historický Časopis.* 1991, 39., s. 588 – 612.; MAREČKOVÁ, M. Politická autonómie a vnútorná samospráva východoslovenských slobodných kráľovských miest v 17. storočí. In *Historický Časopis.* 1993, 41., s. 543 – 550.; H. NÉMETH I. *Pre-Modern State* c. d.

ti nedisponovali ani meštianskym právom a získali ho spravidla až po ich zvolení.³⁴ Napriek tomu, že v uhorských slobodných kráľovských mestách bolo veľmi časté sťahovanie šľachty z okolia do miest, ba dokonca prijatie meštianskych práv,³⁵ väčšina osôb, ktoré sa ako cudzinci dostali na čelo mesta, nedisponovali domovým majetkom v centre miest, dom mali spravidla mimo mestských hradieb na predmestí.³⁶ Ba dokonca nebolo nezvyčajné ani to, že vôbec nedisponovali na území mesta nijakým majetkom!³⁷

Druhá časť nových vedúcich mestských hodnostárov tiež prišla z územia mimo mesta, ale tí už disponovali či rodinnými, alebo spoločensko-hospodárskymi kontaktmi, a teda aj významnou prestížou. Z týchto „spolovice cudzincov“ viacerí boli hodnostári okolitých veľkostatkov, ktoré mali s mestami úzky hospodársky kontakt. Mnohí už aj skôr trvalo bývali v meste a disponovali domovým majetkom v centre miest. Vo všeobecnosti ich môžeme zaradiť do kategórie mestskej šľachty (teda nemali civilné povolanie a pochádzali zo šľachtickej rodiny),³⁸ ktorá patrila do kruhu niekdajšej hospodárskej inteligencie. Charakteristickým pre nich bolo, že ich potomkovia sčasti zostali vo vedení mesta, sčasti sa dali do štátnych služieb alebo sa vydali za človeka v štátnej službe. S takými katolíckymi mešťanmi, ktorí disponovali iným vhodným odborným vzdelaním, sa stretávame iba v posledných dvoch desaťročiach 17. storočia. Okrem nich sa do mestskej rady mohli dostať aj kvalitne vzdelaní konvertiti. Aj keď na konci 17. storočia bolo pomerne zriedkavé, keď člen vedenia mes-

³⁴ PAUR, I. *Csányi János magyar krónikája, 1670 – 1704.* (Magyar Történelmi Tár 5.) Pest 1858, s. 23; H. NÉMETH, I. Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit áttrendeződésére. In *Soproni Szemle*. 2007, 61., s. 125 – 141, 133 – 134.

³⁵ H. NÉMETH, I. Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében. In *Korall*. 2002, 9., s. 79 – 106, 88.

³⁶ K tomu pozri šopronský príklad: HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok, 1535 – 1848.* Budapest 1982. No. 4429, 10710.

³⁷ H. NÉMETH, I. Hol laktak a város vezetői, avagy mire jó a soproni háztulajdonosok listája. In *Soproni Szemle*. 2010, 64., s. 88 – 96.

³⁸ H. NÉMETH, I. *Polgár vagy nemes* c. d., s. 86 – 96; H. NÉMETH, I. Šľachta v mestách – prirodzený proces alebo negatívny jav? In *Forum historiae*. 2008, 2. [online]. [cit. 27. júla 2016]. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39394/Nemeth.pdf> (letöltés: 2016. július 27.)

ta konvertoval, ale aj to sa občas stávalo.³⁹ Najznámejším prípadom bol Johann Weber, známy publicista, ktorý ako lekár Františka Wesselényiho bol pravdepodobne kompromitovaný v očiach komory.⁴⁰ Príbuzenské vzťahy medzi nimi ich včlenili do evanjelickej elity mesta, ale z príslušníkov niekdajších rodín, ktoré disponovali výrazným vplyvom, sa vo viacerých prípadoch dostali k významnému mestskému úradu iba konvertujúci. Oni vzhľadom na tradíciu disponovali výbornými odbornými znalosťami a zároveň vďaka kontaktom ich s istotou môžeme považovať za príslušníkov meštianskej elity.⁴¹

Popri novej katolíckej vrstve zostali vo vedení mesta aj príslušníci niekdajšej evanjelickej meštianskej elity. Evanjelická elita pozostávala z odborníkov, ktorí študovali na univerzitách, o čom svedčia aj hlásenia komorských komisárov a aj spoločensko-historická analýza tejto vrstvy. Zároveň disponovali v rámci mesta istými sociálnymi koreňmi, keďže príslušníkov evanjelickej elity spájala väčšinou veľmi úzka príbuzenská sieť kontaktov a nimi vlastnenými domami takmer úplne ovládali najpoprednejšie ulice miest.⁴² Ich významnú pozíciu naznačuje aj to, že takmer každý z nich disponoval tiež šľachtickým titulom, viacerí z nich mali aj titul familiár dvora (*familiaris aulicae*), ktorý bol v priebehu 16. a 17. storočia darovaný najmä za úradné,

³⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (ďalej len: MNL OL) E 23 Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, Litterae camerae Scypsiensis (ďalej len: E 23) 25. januára 1676, 16. mája 1676

⁴⁰ BUBRYÁK, O. Egy polgári mecénás a 17. században. Weber János eperjesi főbíró (1612 – 1684). In *Ars Hungarica*. 2003, 31., s. 225 – 280; G. ETÉNYI, N. Államelmélet, politika és pamflet a 17. századi Európában. In *Aetas*. 2002, 17., s. 15 – 35.; HARGITTAY, E. Zur Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn : Johann Weber (1612 – 1684). In *Berliner Beiträge zur Hungarologie*. 1994, 6., s. 77 – 93; HARGITTAY, E. *Gloria, fama, literatura*. Budapest : Universitas Kiadó, 2001, s. 82 – 96.

⁴¹ H. NÉMETH, I. Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésére. In *Soproni Szemle*. 2007, 61., s. 125 – 141.; H. NÉMETH, I. Venerable Senators or Municipal Bureaucrats? The Beginnings of the Transformation of the East of the Burghers at the Turn of the Seventeenth and Eighteenth Centuries. In *Hungarian historical review*. 2012, 1., s. 49 – 78.

⁴² Správy komisárov pozri: MNL OL E 34 Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, Protocollum diversarum relationum super restaurationibus lib. reg. civitatum (ďalej len: E 34) pag. 246. K vzdelanosti mešťanov: H. NÉMETH, I. *Az állam szolgái* c. d., s. 130.

intelektuálne a hospodárske služby.⁴³ Tieto charakteristické črty sa nezmenili ani do prvej tretiny 18. storočia, ba dokonca pomer univerzitného, najmä právnického vzdelania, sa ešte zvýšil a nezanikli ani šľachtienia a zvyšovanie hodností. Táto tendencia naznačuje, že po konsolidácii po úspešnej vojne proti Osmanom môžeme spozorovať počiatky takého odborného vedenia mesta, ktoré už – aj kvôli požiadavkám viedenského dvora – vyhovovalo očakávaným právnym a ekonomickým znalostiam a umožňovalo, aby mesto mohlo byť riadené čoraz viac „z povolania“.⁴⁴

Hore uvedené zmeny zanechali stopu aj na sneme v roku 1681. Činnosť vyslancov slobodných kráľovských miest bola totiž vtedy vo veľkej miere zameraná na náboženské otázky. Zmeny, ktoré v dôsledku toho nastali, chceme predstaviť neskôr. Konfesijné zmeny a uhorská mestská politika viedenskej vlády sa ukázala aj v prípade osôb vyslancov. Mestskí vyslanci sa na skorších snemoch v konfesijných diskusiách aktívne vyslovovali proti protireformácii, avšak na sneme v roku 1681 bol jeden z týchto vyslancov katolík, a dokonca sa vyskytol aj taký prípad, keď mesto s jednoznačnou evanjelickou väčšinou reprezentovali dvaja katolícki vyslanci. Spomedzi 49 vyslancov štvrtého stavu patrilo ku katolíckej konfesii 30 osôb, evanjelikov bolo 16 a 3 boli kalvíni. Napr. mestá Košice, Prešporok či Prešov, ktoré disponovali silnou evanjelickou mestskou elitou, vyslali na snem iba katolíckych vyslancov. Spomedzi miest v prípade tých hornouhorských, ale najmä v prípade Levoče je preukázateľné, že vyslanie katolíkov sa uskutočnilo pod nátlakom štátu. Kráľovský mandát a zároveň pozvánka, ktorá dorazila do mesta 30. marca 1681 ani jedným slovom neobsahovala, že vyslanci musia byť katolíci. Aj napriek tomu sa spomedzi katolíkov zvolili dvaja vyslanci a z radov evanjelikov jeden, aj keď panovník vyslovene nariadil vyslanie iba dvoch vyslancov. Vystavené poverovacie listiny a inštrukcie boli adresované rovnako trom vyslancom (Johann Fabricius, Daniel Weber, Samuel Breuer).⁴⁵ Pravdepodobne už aj kandidatúra sa zrodila v du-

⁴³ PÁLFFY, G. *A Magyar Királyság* c. d.

⁴⁴ H. NÉMETH, I. *Az állam szolgái* c. d.; H. NÉMETH, I. *Pre-Modern State* c. d.

⁴⁵ Štátny archív v Prešove, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, Magistrat Mesta Levoča, (ďalej len MML) XXI/10. Protocollum 30. marca

chu toho rozkazu, na ktorý sa levočská rada a Johann Fabricius opýkali u spišskej komorskej administrácie v dvoch listoch, datovaných v jednom čase. Z otázky jasne vidieť, že na rozkaz komory bolo potrebné za vyslancov zvoliť katolíkov, Levočania sa opýtali už iba to, či obidvaja musia byť katolíkmi.⁴⁶ Tento príbeh zaznamenal aj evanjelický levočský kronikár Gašpar Hain, s tým dodatkom, že komorský rozkaz na zvolenie katolíckych vyslancov sa zrodil na zhromaždení hornouhorských miest, na ktorom sa zúčastnil aj komorský administrátor.⁴⁷ Z uvedeného môžeme jasne dedukovať, že na šopronskom sneme bolo prítomných toľko katolíckych vyslancov kvôli rozkazu komory. Cieľom tohto opatrenia bolo získanie mestských hlasov na takom sneme (ako sme to už skôr načrtli), kde bolo prvoradou úlohou vytvorenie konsolidácie krajiny a zachovanie výsledkov, ktoré už skôr dosiahli štát a rímskokatolícka cirkev na poli konfesionálnych zmien.

Spôsob vyberania mestského vyslanca nebol osobitý, keďže zo zachovanej kópie denníka šopronského vyslanca Johanna Serpiliusa vieme, že v každej stolici a slobodnom kráľovskom meste sa katolíci snažili vylúčiť evanjelikov a reformovaných z procesu volenia vyslancov. Aj on sám vyzdvihoval vyberanie levočských vyslancov, čo bolo vo vtedajšom evanjelickom svete všade spomínané, ale z iného uhla pohľadu. On vyzdvihoval to, že Levočania sa odvážili urobiť niečo také – čo bolo neskôr pre ostatné mestá príkladom, že popri katolíckom vyslancovi trvali aj na vyslaní evanjelického vyslanca. Tak došlo k tomu, že okrem apostatu Johanna Fabritiusa cestoval na snem do Šopronu aj evanjelik Samuel Breuer.⁴⁸ Aj osoby šopronských vyslancov boli takto zvolení, akoby nasledujúc princíp parity, ktorý bol používaný pri obnove mestských funkcií, teda polovica vyslancov vyslaných na snem bola katolícka a polovica evanjelická. Počas voľ-

1681 pag. 30 – 31.

⁴⁶ MML XXI/10. pag. 28 – 36.; MNL OL E 254 Szepesi kamarai levéltár, Szepesi Kamara (kassai adminisztráció) regisztratórája, Repraesentationes. informationes et instantiae 1681. április Nr. 38., 46. Na tieto spisy ma upozornil Béla Mihalik, za čo mu touto cestou ďakujem.

⁴⁷ HAIN, G. *Hain Gáspár lőcsei krónikája*. Bal Jeromos et al. (eds.). Levoča 1910, s. 481.

⁴⁸ Evangélikus Országos Levéltár, IVe. 13/7, pag. 2 – 3.

by zároveň dodržali takmer desaťročnú prax, podľa ktorej katolícki a evanjelickí radcovia zvlášť vybrali vyslanca spomedzi seba pri účasti voliacej obce. Z katolíckej strany bol zvolený sudca Ján Bartók, z evanjelickej strany Johann Serpilius a zvolení boli aj ich zástupcovia (Gregor Natl a Sigismundus Slatner).⁴⁹

Poznajúc výber vyslancov sa môžeme iba čudovať, že vo veľkej časti inštrukcií sa konkrétne ani nespomína slobodná voľba konfesie a vôbec problematika náboženstva. Medzi bodmi inštrukcií, ktoré mám k dispozícii (Levoča, Modra), sa vo všeobecnosti do popredia dostali vnútropolitické, stavovské a hospodárske požiadavky slobodných kráľovských miest. V každom prípade na prvom mieste je vyzdvihnutá túžba po mieri a to, aby sa vnútropolitický život krajiny upokojil. Tieto myšlienky boli spojené so želaním, aby sa stavovské pomery krajiny vrátili do niekdajšieho stavu. Iba v prípade Modry je tu spomenuté, aby sa pre evanjelických mešťanov zabezpečilo zrušenie prenasledovania, ktoré bolo zrušené v roku 1674. Potom nasledujú body vzťahujúce sa na znovunastolenie stavovských práv: požadujú zrušenie nového správneho poriadku, znovunastolenie pôsobenia úradu taverníka atď. Ďalej nasledujú zo 17. storočia známe mestské sťažnosti, ako napr. problémy súvisiace so sťahovaním sa šľachty do mesta, zásahy biskupskej stolice do testamentových záležitostí, nezvyčajná záťaž pri preprave delostreleckých potrieb, ubytovaní vojska alebo pri práci zadarmo atď. Už tradične medzi inštrukciami a predostretými sťažnosťami figurujú body súvisiace s obchodnými záujmami mešťanov, napr. dlh z vonkajších majetkov mešťanov, záujmové protiklady súvisiace s obchodovaním s vínom a hovädzím dobytkom mešťanov z Modry, sťažnosti kvôli ignorovaniu oslobodenia spod platenia cla vo vnútornom a zahraničnom obchode atď. V prípade Levočanov bola úlohou vyslancov ochrana záujmov mesta v záležitosti jezuitských majetkov a Thurzovho dedičstva. Inštrukcie pre vyslancov odkazovali aj na novú správnu prax, ako napr. porušovanie libera electio, teda komorská kontrola a ovplyvňovanie obnovy úradov, alebo tiež na nové dane (repartitio a accisa). Ostatné body inštrukcií súviseli s uplatňovaním záujmov vyslancami, aby vhodným

⁴⁹ Tamže, pag. 4 – 5.

osobám boli odovzdané milodary a tiež aby boli vyslanci vyzvaní, nech v rámci štvrtého stavu silno spolupracujú.⁵⁰

Inštrukcie týchto miest naznačujú, že záujmy evanjelikov boli na zasadnutiach mestských rád vedome zatlačené do úzadia. V prípade Levoče to takmer s istotou platí, keďže sme videli, že administrácia Spišskej komory tam reprezentovala záujmy katolíckej cirkvi na veľmi vysokej úrovni. Kým z levočskej zápisnice disponujeme iba veľmi lakonickými informáciami a v prípade Modry nemáme k dispozícii žiadne také údaje o tom, za akých okolností vznikli inštrukcie pre vyslancov, tak v prípade Šopronu vieme, že bola veľká diskusia o tých bodoch inštrukcií, ktoré mali hájiť v prvom rade záujmy evanjelikov. Použijúc zápisy o rokovaní, ktoré prebiehali v šopronskom mestskom dome, vieme predpovedať, že aj v ostatných slobodných kráľovských mestách mohli prebiehať podobné diskusie. To, že do akej miery sa evanjelické záujmy dostali do inštrukcií pre vyslancov a tiež do bodov požiadaviek, ktoré mestá predostreli panovníkovi, záviselo od schopnosti uplatnenia záujmov miestnych evanjelických radcov, resp. od lojality katolíckych radcov k mestu. Podľa opisu Serpiliusa evanjelickí radcovia na čele so samotným Serpiliusom zastávali svoje záujmy veľmi tvrdo, aj keď katolícky radca Mathias Preiner chcel body inštrukcií spísať vlastnoručne, aby ich tým utajil pred evanjelikmi. Nakoniec bola pravdepodobne vydaná zmes inštrukcií spísaných Preinerom a Serpiliusom, čomu – podľa Serpiliusa – napomohla aj povaha k mestu lojálneho Jána Bartóka, ktorý sa snažil o kompromis.⁵¹

V dôsledku toho spis sťažností, predostretý šopronskými vyslancami, oproti inštrukciám pre vyslancov z Modry a Levoče, hneď v prvých bodoch spomína body v súvislosti s náboženskými konfesiami. V otázkach súvisiacich so slobodnou náboženskou praxou a s cirkevným majetkom sa stretávame s jednoznačne právnickým argumentovaním, čo poukazuje na právnické vzdelanie Serpiliusa, ale aj katolíckych radcov, avšak keďže sú mierené na to, aby boli znovu

⁵⁰ Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, Magistrat Mesta Modra, Diaetalia instrucciones. No. 470; MML XXI/10. Protocollum 30. marca 1681, pag. 30 – 36.

⁵¹ Evangélikus Országos Levéltár, IVe. 13/7, pag. 4 – 5.

nastolené v prvom rade práva evanjelikov, môžeme za týmito vetami tušiť myšlienky Serpiuliusa. Konfesionálnu rovnosť a zmeny v období po roku 1672 prisudzujú členovia šopronskej rady jednoznačne porušeniu stavovských práv a kláštory jezuitov a dominikánov obviňujú z odcudzenia mestského majetku, v prípade obsadenia majetkov uvedenými rádmi a v prípade zbieraných desiatkov prostredníctvom rábskeho biskupa. V šopronskom spise sťažností figuruje na významnom mieste právo mešťanov na slobodnú obnovu funkcií a sťažnosť kvôli jeho porušeniu. Ďalej obsahuje spis aj sťažnosti, aké figurujú aj v inštrukciách z Levoče a Modry, napr. záležitosť meštianskych domov, zavedené nové dane, neistý celkový stav atď.⁵²

Ešte predtým, ako sa pozrieme na javy, ktoré rozhodujúco ovplyvnili uplatnenie záujmov miest na sneme v roku 1681 a predstavíme úlohu šopronského evanjelického vyslanca Johanna Serpiliusa na ňom, zoznámme sa v krátkosti so šopronskými vyslancami. Na sneme v roku 1681 reprezentovali záujmy mesta napokon celkovo traja vyslanci, keďže Ján Bartók v júni 1681 umrel. Jeho pohreb sa konal 19. júna a zúčastnili sa na ňom všetky stavy krajiny. Ján Bartók bol typickým novým vedúcim predstaviteľom mesta po roku 1670, bol katolíckym „cudzincom“, ktorý sa ako šľachtic dostal do vedenia mesta na pozíciu uhorského notára v roku 1675, neskôr v roku 1678 sa stal členom vnútornej rady. V roku 1680 sa ako predseda Uhorskej komory objavil pri šopronskej obnove úradov Leopold Kollonich, ktorý ako vyslaný kráľovský komisár zvolil Bartóka za mestského sudcu aj napriek jeho mladému veku.⁵³ Keď v júni 1681 Bartók umrel, jeho miesto zaujal tiež katolík Mikuláš Horváth. V šopronských kronikách sa pri menách šopronských vedúcich predstaviteľov mesta stretávame najčastejšie práve s jeho menom. Zdá sa, že on sa objavil v meste už po roku 1672, ale nepoznáme presný dátum, kedy získal meštianske právo. Od roku 1676 bol členom vnútornej rady a ako vhodného kandidáta na tento post ho označil kráľovský volebný komisár Anton Krištof Erdődy. O jeho štúdiách toho veľa nevieme, ale to, že patril k inteligencii, naznačuje aj fakt, že jeho nevlastného syna

⁵² Tamže, pag. 25 – 30.

⁵³ HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok* c. d., no. 408, resp. PAUR, I. *Csányi János magyar krónikája, 1670 – 1704*. (Magyar Történelmi Tár 5.) Pest 1858, s. 46.

Štefana Györffyho nachádzame v roku 1686 medzi poslucháčmi Trnavskej univerzity a o štyri roky neskôr viedenského Pazmanea, potom študoval teológiu na rímskom Collegium Germanicum-Hungaricum a nakoniec si vybral cirkevnú kariéru.⁵⁴ V roku 1682 po nátlaku zo strany predsedu komory Leopolda Kollonicha kandidoval na post sudcu, ale keďže nehovoril po nemecky, tak sa mestským sudcom stal jeho náprotivok, evanjelik Gregor Natl. Tento jeho nedostatok uznal aj komorský komisár Erdődy, aj keď ho charakterizoval ako človeka zbehlého v záležitostiach mesta a vhodného na pozíciu radcu. Aj napriek uvedenému figuroval v roku 1690 ako sudca v dedičnej záležitosti a v rokoch 1694 – 1699 takmer každoročne kandidoval na sudcu, aj keď sotva dostával hlasy.⁵⁵

Evanjelický šopronský vyslanec Johann Serpilius (Quendel) je významnou postavou nielen šopronskej, ale aj uhorskej mestskej politiky. Rodina bola skutočnou spišskou intelektuálnou rodinou, medzi jej príslušníkmi bolo 17 teológov, 10 právnikov, ale aj šesť vojakov. Ani kariéra vojakov nebola obyčajná, keďže predok, ktorý získal šľachtictvo, Michael si získal úctu ako vojak Jána Zápoľského, avšak predtým navštevoval univerzitu v Krakove. Rodina každopádne stelesňuje základný typ intelektuálno-farárskych rodín, ktorá sa dostala zo Spiša do všetkých kútov evanjelického sveta. Okrem spomenutých 17 farárov sa totiž aj štyri dievčatá vydali za farárov. Z intelektuálnych príslušníkov rodín na väčšina uplatnila na území Spiša, ale jedna vetva od 17. storočia posilnila evanjelickú inteligenciu sliezskych miest (Thorn, Vroclav). Johann Serpilius študoval v Kežmarku, Rožňave a Sárospataku, potom v roku 1642 odišiel do mesta Thorn a v ďalšom roku na univerzitu do Königsbergu, kde začal študovať právo. O tri roky neskôr ho nachádzame v Elbingu v pozícii advokáta. V tom období už bol ženatý, otcom jeho prvej manželky bol Vogtom mesta Elbing, teda jedným z vedúcich predstaviteľov mesta, ktorý vykonával sudcovskú činnosť. Potom ako jeho prvá manželka zomrela, sa vrátil

⁵⁴ FAZEKAS, I. A *bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623 – 1918* (1951). (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.) Budapest 2003, s. 806.

⁵⁵ HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok* c. d., no. 1982. No. 6690.; VISSI, Zs. et al. *Libri Regii – Királyi Könyvek, 1527 – 1918*. Budapest 2006. 18.172., 20.88., 21.213.; MNL OL E 34 pag. 96 – 97., 230., 242., 272., 400 – 401., 490.

do Levoče, kde pôsobil ako právnik hornouhorských miest. S druhou manželkou sa oženil v roku 1652, jeho svokrom bol kežmarský radca Tobias Gall. V roku 1657 sa stal prisázným prísediacom Spišskej stolice, následne na sneme v roku 1659 hájil záujmy hornouhorských evanjelikov. Vtedy sa dostal do pozornosti mesta Prešporok, kde sa ho snažili získať na pozíciu mestského prokurátora, ale napokon sa rozhodol prijať podobné pozvanie mesta Šopron. Sem sa presťahoval na jar 1660 s treťou manželkou, ktorou bola Dorothea Sophie Balduin, dcéra superintendenta z Regensburgu. Už v roku 1660 ho zvolili za notára a za člena vnútornej rady a onedlho sa stal aj mestským sudcom, v rokoch 1668 – 1673. Nová štátna mestská politika sa v Šoprone prvýkrát preukázala zrušením jeho funkcie mestského sudcu. Potom ako jeho manželka v júni 1685 umrela, onedlho sa oženil s dcérou prešporského mešťana Mathiasa Clausshofera, s ktorou žil až do svojej smrti (4. decembra 1686). Z jeho vydaných diel a zo zachovaných rukopisných spisov sa pred bádateľom vytvára obraz mnohostranne vzdelaného právnika a politika, ktorý toho veľa prežil. Vo svojich dielach rozvinul svoje názory najmä na poli občianskeho práva a tiež ako vedúci predstaviteľ mestskej politiky hájil záujmy mešťanov.⁵⁶ Jeho synovia sa znovu dostali do významnejších pozícií v atmosfére politického uvoľnenia v období snemov v rokoch 1681 a 1687. Viacerí z nich si zvolili vojenskú kariéru, Johann padol ako kapitán, Sigmund zomrel ako vojenský komisár v bitke pri Lugosi, kým Georg, ktorý sa narodil v Šoprone, mohol vďaka pomoci svojho starého otca študovať na univerzitách v Regensburgu a Augsburgu, neskôr sa stal saským táborovým farárom a napokon superintendentom v Regensburgu. Podobne ako jeho otec je autorom viacerých vydaných diel. Z príslušníkov rodiny, ktorá sa usadila v Regensburgu napokon viacerí pokračovali v tradíciách rodiny Serpilius-Quendel a hlavne ako hodnostári miest s právnickým vzdelaním slúžili mešťanom.⁵⁷

⁵⁶ J. HAJDU, H. Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban. In *Soproni Szemle*. 1957 – 1958, 11 – 12., s. 188 – 199, 24 – 46, 190 – 191.

⁵⁷ NÉMETH, S. Serpilius János Sopron városbírája és országgyűlési követe 1681-ben. In *Soproni Szemle*. 1943, 7., s. 271 – 277.; HEPDING, L. Quendel-Serpilius. Eine Pfarrerfamilie aus der Zips. In *Südostdeutsches Archiv*. 1972/73, 15/16., s. 79 – 100.; HÁZI, J. *Soproni polgárcsaládok c. d.*, no. 10198.

Na sneme v roku 1681 teda jednou z najdôležitejších otázok dohody medzi krajinou a panovníkom boli tie konfesiónálne otázky, ktoré najviac ovplyvňovali mestské obyvateľstvo a starú, prevažne evanjelickú elitu riadiacu mesto a ich každodenný život. Zmeny, vykonané v mestách, sa pre súčasníkov dali odvodiť jednoznačne z tejto otázky, keďže zavedené mestské správne reformy účinkovali oveľa pomalšie, ako si to dobový pozorovateľ mohol všimnúť. Pre nich znamenali tieto opatrenia iba porušenie ich stavovských práv v takom prostredí, kedy pojem konfesiónalna občianska vojna skutočne výstižne zhŕňal implantáciu účastníkov dobovej politiky. Pre mestskú elitu sa zdalo byť nepredstaviteľné, že sa z uznaných mešťanov stali razom druhoradí mešťania, ktorí (v tom období prinajmenšom) museli bojovať o vedúce mestské pozície s takými ľuďmi, ktorí doteraz buď zaujímali pozíciu v nižších vrstváchestskej spoločnosti, alebo patrili k mešťanom slobodných kráľovských miest len spôsobom život, ale vôbec nie stavovsko-právnym statusom.

V tejto politickej situácii museli mestskí vyslanci vyvíjať činnosť uplatnenia záujmov v rámci nových úloh medzi novými kontaktmi. Najdôležitejším prvkom politickej scény bola aj v tom období sieť osobných a úradných kontaktov, kde sa osobitné a spoločné záujmy mohli efektívne uplatniť. Analýza siete kontaktov hornouhorských miest poukázala na to, že v poslednej tretine 17. storočia sa nezmenil iba politický rámec, ale aj celková informačná sieť.⁵⁸ Do poslednej tretiny 17. storočia disponovali činní účastníciestskej politiky veľmi dobre vybudovanou sieťou kontaktov, v záujme toho, aby v regionálnych a centrálnych vládnych úradoch vznikali pre mesto vhodné rozhodnutia. Mestskí snemoví vyslanci alebo vyslanci posielaní s rôznymi záležitosťami do Viedne či Prešporku získavali cez miestne zdroje dôležité spisy, resp. informácie, ktoré často posielali aj svojim poverovateľom. Príchodu vyslancov domov predchádzalo vždy zvýšené očakávanie zo strany mesta. Hlavne preto, lebo mali také správy, ktoré sa neodvážili napísať na papier. Tieto tajomstvá a dôverné informácie získali vyslanci o viedenských alebo

⁵⁸ H. NÉMETH, I. Információszerzés és hírközlés a felső-magyarországi városokban. In *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. Petercsák Tivadar – Berecz Máttyás (eds.). Eger 1999, s. 117 – 127.

prešporských úradníkov, ktorí sa síce priamo nezúčastnili na rozhodovaní, ale vedeli o všetkom. Títo dôveryhodní úradníci systematicky dostávali dary z miest, za ktoré slúžili záujmom mesta na jednej strane ako stále a dôveryhodné zdroje informácií a na druhej strane zas v niektorých prípadoch ako vplyvný sprostredkovateľ. Ešte aj na budínskom dvore Jagelovcov bol mestským dôverníkom budínsky komorník,⁵⁹ od polovice 16. storočia sa však do služieb miest dali viacerí najmä z viedenských a pražských úradníkov.⁶⁰ Tajomníkom Uhorskej dvorskej kancelárie a Dvorskej komory mestá stále platili, tým pádom sa na nich vyslanci mohli kedykoľvek obrátiť a preberali s nimi záležitosti mesta, ba dokonca od nich dostávali z času na čas hlásenia.⁶¹ Kancelárski tajomníci Tiburtius Himmelreich, zakladateľ tlačiarne Vavrinc Ferenczffy a tiež komorský tajomník Johann Poltz často dostávali zlatý alebo strieborný pohár, resp. viac sudov tokajského vína.⁶² Peniaze, ktoré dostávali od miest, a víno sa stalo ich stálym príjmom, o čom svedčí aj to, že sa viackrát sťažovali, keď ich nedostali.⁶³ Kruh tzv. „klientov“ okrem tajomníkom zahŕňal aj iných úradníkov viedenských a pražských centrálnych úradov, ako napr. aj dvorského kuriéra.⁶⁴ Do konca 17. storočia však tento zdroj informácií zmizol, možno práve preto boli mestá nútené hľadať si vo Viedni stálych agentov.

Popri centrálnych úradoch patril k najdôležitejším zdrojom informácií aj vybudovaný vzťah s vedúcimi predstaviteľmi miestnych ko-

⁵⁹ IVÁNYI, B. *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319 – 1526*. Budapest 1910. No. 280. Buda, 1513.

⁶⁰ MML III/7. 23. januára 1554

⁶¹ H. NÉMETH, I. *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16 – 17. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség*. Budapest 2004. 1. zv., s. 200 – 202.

⁶² AMK Supplementum H. Spisy a listiny (ďalej len: H I.) 3652/42., 2977/37., 5263/2., resp. FRAKNÓI, V. –KÁROLYI, Á. *Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae*. (Magyar történelmi emlékek. 3. oszt., Országgyűlési emlékek) Budapest 1874. 11. zv., s. 354 – 357.

⁶³ Listy Himmelreicha: AMK H I. 4636/49. Praha, 20. januára 1596., 4121/14. Viedeň, 30. decembra 1589., 4226/119. Viedeň, 2. januára 1590., 4226/43., Viedeň, 20. januára 1590., 4226/72. Viedeň, 30. júna 1590., 4268/26., 4268/73., 4331/61. Komorský tajomník Johann Poltz prinášal často dôležité správy pre mestských vyslancov: 4268/26. Viedeň, 6. júla 1591

⁶⁴ AMK H I. 3285/53. Viedeň, 11. júla 1575., 3772/70. Viedeň, 31. januára 1583., 4070/115. Viedeň, 21. februára 1588.

môr, vybudovaných od polovice 16. storočia, a vojenskými veliteľmi. Zároveň išlo aj o skvelú možnosť na lobovanie. Prešporská uhorská komora, košická Spišská komora a banské komory, pôsobiace v dolnouhorských banských mestách, boli poradnými a vykonávajúcimi úradmi najdôležitejších hospodársko-politických opatrení, ktoré sa týkali slobodných kráľovských miest. Zachovávanie dobrých vzťahov s vedúcimi komorskými predstaviteľmi, resp. s hlavnými kapitánmi slúžilo záujmom miest najefektívnejšie. V tomto prípade dokázali mestá vytvoriť stály a osobný kontakt.⁶⁵ Táto sieť kontaktov bola veľmi efektívna, keďže miestni zástupcovia panovníka mohli svojimi návrhmi efektívne reprezentovať záujmy miest.⁶⁶ Vzťahy miest a komorských, resp. vojenských orgánov posilňovala aj vzájomná odkázanosť, keďže finančné problémy komôr vyriešili pôžičky a obchodné kontakty mestskej rady a mešťanov, zapojených do vojenského obchodovania.⁶⁷ Základ dobrého vzťahu s miestnymi predstavovali aj dary, ktoré mestá odovzdávali pri svadbách a pohreboch komorských úradníkov, hlavných kapitánov a ďalších hodnostárov, prípadne posielali ako výkupné za tých, ktorí padli do zajatia Osmanov.⁶⁸ Táto sieť kontaktov fungovala efektívne do konca 17. storočia. Následne sa vzťah miestnych správnych orgánov a miest zmenil, keďže už nepôsobili ako poradný a rozhodujúci orgán, ale predstavovali iba úrad, vykonávajúci predstavy centrálnej správy.

Na snemoch dávnejšie slobodné kráľovské mestá ako štvrtý stav využívali takúto sieť kontaktov. Pred snemami mestá často disku-

⁶⁵ AMK H I. 4268/19. Prešov, 20. júna 1591., 4268/28. Sabinov, 6. apríla 1591

⁶⁶ Košický hlavný kapitán Štefan Dersffy sprostredkoval veľmi cenné informácie pre mestá z okolia palatína Tomáša Nádasdyho: MNL OL E 554 Magyar Kamara Archivuma, Városi és kamarai iratok (ďalej len: E 554) 3. septembra 1556; o podobnej činnosti hornouhorských kapitánov: AMK Schw. No. 2141. Prešov, 16. februára 1559, H I. 4268/40. Levoča, 29. marca 1591, 4843/43. Prešov, 9. júna 1599, 4908/29. Prešov, 3. januára 1600, 1365/31. Prešov, 4. júna 1528, 1365/96. Levoča, 26. septembra 1528, 4467/66. Prešov, 16. novembra 1594, Schw. No. 1471. Szárdvár, 13. decembra 1530, MNL OL E 554 Fol. Lat. 1181. fol. 2 – 3., MNL OL E 199 Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Wesselényi II. tétel. No. 37/1. Prešov, 2. apríla 1658

⁶⁷ H. NÉMETH, I. Végvárak, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországi városszövetség és a védelmi rendszer 1526 – 1593. In *Történelmi Szemle*. 2000, 42., s. 203 – 243.

⁶⁸ H. NÉMETH, I. Várospolitikai és gazdaságpolitika c. d. 1. zv., s. 204 – 205.

tovali medzi sebou, ale aj s miestnymi komorskými a vojenskými orgánmi. Vtedy si vytvorili spoločnú politiku, ale tiež formulovali okrem spoločných sťažností aj svoje vlastné, ktorých obsah väčšinou koordinovali s ostatnými mestami. Pre mestských vyslancov bolo podstatné, aby záujmy svojich miest reprezentovali v úzkej spolupráci s ostatnými mestskými vyslancami. V záujme takých záležitostí, keď bolo potrebné spoločné vystúpenie, bolo každé jedno slobodné kráľovské mesto dopredu informované, následne na sneme alebo keď k tomu nedošlo, tak v žiadostiach predostretých panovníkovi, sa snažili tieto záujmy reprezentovať.⁶⁹ Mestské reprezentovanie záujmov bolo najintenzívnejšie počas trvania snemu, aj vtedy, keď ich úloha bola pomerne dosť podriadená a keď oni sami boli na verejných diskusiách vo všeobecnosti pasívni, spolupráca medzi mestami sa stala ešte užšou. Takáto spolupráca medzi slobodnými kráľovskými mestami nevznikla v 17. storočí v súvislosti s otázkami ohľadom sťažností a návrhov zákona, podaných proti mestám, resp. ohľadom vojenských povinností a rekatolizácie, ale existovala už v 16. storočí. Mestskí vyslanci tradične rokovali s obyvateľmi Prešporku a s vyslancami ostatných miest v dome prešporského richtára či na radnici. Aj to bolo bežnou praxou, že mestských vyslancov, ktorí boli vo Viedni, resp. meškali, reprezentovali Prešporčania alebo niektoré zo spojeneckých miest. Počas snemových rokovaní môžeme považovať za bežné, že sa mestskí vyslanci viackrát zhromaždili u niektorého z nich, aby zjednotili svoju stratégiu postupu v súvislosti so sťažnosťami a žiadosťami podaných proti mestám všeobecne alebo proti jednotlivým mestám, ktorých vplyv sa však dotýkal všetkých miest.⁷⁰

Azda najmenej skúmanou oblasťou uplatnenia záujmov miest bol okruh otázok rokovaní mimo snemu. Hlavnou taktikou miest totiž bolo to, aby svoje záležitosti riešili počas snemov (rovnako tak záležitosti, ktoré sa objavili na sneme ako osobitné záležitosti miest) u viedenských centrálnych orgánov alebo u prešporských uhorských úradov. Oproti snemovým rokovaniam boli na tomto poli mestá oveľa aktívnejšie a efektívnejšie ako na snemových rokovaniach. Toto

⁶⁹ Tamže, 1. zv. s. 181 – 192.

⁷⁰ H. NÉMETH, I. A szabad királyi városok egységes fellépéséről a kora-újkorban (16 – 17. század). In *Soproni Szemle*. 2002, 56., s. 210 – 238.

dokázali dosiahnuť tak, že sa vyslanci s prosbami pokúšali dostať k zaviazaným hodnostárom a ich podporou až k panovníkovi. Mestskí vyslanci počas snemov takmer rovnaký čas trávili tým, aby sa dopracovali k najvplyvnejším hodnostárom Dvorskej komory, Uhorskej dvorskej kancelárie, Dvorskej vojenskej rady alebo viedenského dvora a predostreli im svoje prosby. V tejto ich činnosti ich s istotou podporovala sieť klientov, ktorú si už skôr vybudovali, ale aj úzky vzťah s hlavnými krajinskými hodnostármi (kancelár, palatín, taverník, krajinský sudca, zástupca panovníka).⁷¹

Financovanie siete kontaktov však spotrebovalo obrovské množstvo výdavkov. Hornouhorské mestá v 17. storočí zaplatili počas jedného snemu aj 600 – 700 zlatých za zachovanie siete kontaktov a ochranu svojich záujmov.⁷² Výdavky okrem hotovosti zvyšovali aj dary z úcty, ako napr. mnoho sudov vína, prepravených do Viedne, a tiež zlaté a strieborné predmety, ktoré posielali banské mestá. Vyslanci hornouhorských miest napr. príležitostne darovali 20 – 25 sudov vína, kým banské mestá na konci 16. storočia darovali hlavnému kapitánovi striebro v hodnote 375 zlatých a viedenským a prešpor-ským úradníkom striebro v hodnote približne 255 zlatých.⁷³

⁷¹ Cez mnohé ďalšie príklady pozri hlásenia Levočanov: MML III/2/3., 4., 7., III/30/1., III/63/7., IV/20/1.

⁷² V roku 1635 poskytli hornouhorské mestá vyslancov 300 zlatých na ich výdavky, kým v roku 1686 už 1000 zlatých. AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Malá mestská kniha, Liber civitatis minor (ďalej len: H III/2. mac.) 73. fol. 174. 7. septembra 1635, AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Veľká mestská kniha, Liber civitatis maior (ďalej len: H III/2. pur.) 30. fol. 109. 3. augusta 1686, MML XIII/102/10. Banská Bystrica, 3. januára 1618. Levočskí vyslanci v roku 1618 minuli celkovo približne 1600 – 1700 zlatých na „odmenenie hodnostárov“ a tiež na výdavky spojené s ubytovaním. Pozri ešte: AMK H I. 7037/30. Prešporok, 5. marca 1655, MML III/66/3. Viedeň, 9. februára 1649, XIII/102/36. Prešov, 9. augusta 1652. V roku 1627 na dar grófovi Schlickovi venovalo každé jedno mesto po 100 zlatých. MML XIII/102/20. Prešov, 9. februára 1627

⁷³ MML XIII/102/20. Prešov, 9. februára 1627, AMK Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy nadmestského zákonodárstva No. 49., Štátny archív v Banskej Bystrici, Pracovisko Archív Kremnica, Magistrat mesta Kremnica Tom I. Fons 34. No. 362., 455.

Tejto stratégie sa však mestá museli kvôli rekatolizácii vo veľkej miere vzdať. V druhej polovici 17. storočia, ale ešte viac v jeho poslednej tretine sa pod vplyvom centralizačných snáh štátu a silnejúcej rekatolizácie dostala do popredia ochrana jednotných stavovských, ale ešte viac konfesijných záujmov. Fakt, že sa konfesionalizmus dostal do popredia, zjednotil nielen katolícku stranu, ale ešte viac zástupcov protestantských cirkví, či už vyslancov stolíc, alebo slobodných kráľovských miest. Počas tejto spolupráce nového typu takmer splynuli záujmy na konfesijnom a stavovskom základe. To malo viacero nevýhod pre mestských vyslancov, a tak aj pre štvrtý stav, keďže evanjelickí mestskí vyslanci zaradili záujmy mesta veľmi často až v rámci tých konfesijných. Na druhej strane, a k tomu došlo práve na sneme v roku 1681 a práve v prípade šopronského vyslanca, ich zástupcovia, disponujúci výborným odborným vzdelaním a politickými schopnosťami, reprezentovali zároveň aj záujmy šľachty, čo sčasti otupovalo protiklady medzi vyslancami miest a stolíc patriacich k jednej konfesii a sčasti valorizovalo vyslancov miest. Zo zachovaných snemových denníkov sa môžeme odvolať iba na hlásenia mestských vyslancov, keďže v správach stoličných vyslancov mestá spravidla nefigurujú. Práve preto sme mohli využiť iba denník dvoch bardejovských vyslancov. Žiaľ, tá časť denníka šopronského vyslanca Johanna Serpiliusa, ktorá zvečnila snemové udalosti z jeho uhla pohľadu, sa nezachovala, a medzi kópiami Teofila Gamaufa je možné prečítať iba tú časť, ktorá hovorí o období pred snemom a obsahuje zduplikované snemové spisy. Nedostatok zväzku ešte znásobuje fakt, že podľa Samuela Németha, ktorý ho predstavil, ide o veľmi detailné spravodajstvo napísané výborným štýlom.⁷⁴

Z denníka bardejovských vyslancov z roku 1655 sa pred nami otvárajú jednoznačne dve silné témy: konfesionalizmus a postoj proti mestu. Medzi mestami a stoličnými vyslancami sa už v tomto období objavili tendencie týchto javov, ktoré sa v roku 1681 stali takmer výlučnou činnosťou evanjelických mestských vyslancov. V konfesijných otázkach sa objavil súhlas medzi mestskými a stoličnými vyslancami, ale spolupráca medzi dvomi stavmi nebola viditeľná ani

⁷⁴ NÉMETH, S. *Serpilius János* c. d.

v tom, že by sa obrátili na rovnakých pomocníkov. V spoločnej množine dvoch stavov, stoličnej šľachty a slobodných kráľovských miest sa nachádzali tí hodnostári, ktorí tradične vystupovali ako podporovatelia obidvoch stavov. Boli to palatín František Wesselényi, ostrihomský arcibiskup a hlavný kancelár Juraj Lippay a tiež zástupca panovníka, niekdajší kráľovský tajomník Juraj Oroszy (Orosy), ktorý bol zároveň viackrát zaviazanou osobnosťou. Stoliční vyslanci vyhľadali, dúfajúc v jeho podporu, sedmohradské kniežata Juraja II. Rákócziho, ktorý sa snemu zúčastnil v rámci poslaneckej cesty a ktorý bol podporovateľom reformovaných, a mladého arcivojvodu Leopolda. Okrem nich sa obrátili aj na hlavného dvorného majstra Maximiliana von Dietrichsteina, ktorý bol zároveň konferenčným ministrom a členom Tajnej rady a zastával na dvore Ferdinanda III. dôležitú úlohu, a na Johanna Weikharda von Auerspergera, ktorý ako hlavný dvorský majster Ferdinanda IV. vedel reprezentovať záujmy žiadateľov v bezprostrednom okolí dediča trónu. Je však pravdou, že druhý menovaný nemal taký veľký vplyv.⁷⁵ Mestskí vyslanci dokázali v tomto období ovplyvňovať udalosti len prostredníctvom svojich tradičných zástupcov, keďže okrem podpredsedu Uhorskej komory Juraja Rakoviczkyho boli hlavnými podporovateľmi štvrtého stavu taverník Štefan Csáky, zástupca panovníka, spomenutý Juraj Oroszy a súdny majster Ján Pinnyei. Osobnosti a hodnosti dobre dokazujú, že v tomto období išlo ešte len o sieť podporovateľov, ktorá sa vytvorila v 16. storočí, keďže komora ako centrálny úrad nad mestami a taverníkom, so zástupcom panovníka, ako aj krajinskí sudcovia miest vykazujú jednoznačný kontakt.⁷⁶

Oproti toho na sneme v roku 1681 primát konfesionálnych záujmov jednoznačne spôsobil podriadenosť činnosti mestských evanjelických vyslancov, teda namiesto toho, aby sa tradične prerokovávali problémy, ktoré sa najviac týkali mešťanov, a namiesto reprezentovania ich záujmov, dve tretiny činnosti bardejovského vyslanca (prav-

⁷⁵ O Dietrichsteinovi a Auerspergovi a tiež o ich úlohe, ktorú zastávali na dvore Ferdinanda III. pozri: HENGERER, M. *Kaiser Ferdinand III. (1608 – 1657)*. Wien – Köln – Weimar 2012, s. 284 – 285.

⁷⁶ Štátny archív v Prešove, pracovisko v Bardejove, Magistrát mesta Bardejov (ďalej len: MMBr) Acta diaetalia No. 690.

depodobne Jonasa Henriciho) pozostávali z riešenia konfesiónálnych otázok. Vystúpenie bardejovského vyslanca sa takmer úplne stratilo pri poznaní pôsobenia spoločných vyslancov protestantských stavov (išlo aj o stoličných, aj o mestských vyslancov). Kým na sneme v roku 1655 dokázala mestská sieť kontaktov ešte ako-tak pôsobiť podľa starého spôsobu, na sneme v roku 1681 sa poprepájala so sieťou kontaktov šľachty reformovanej konfesie a na druhej strane sa jednotliví účastníci siete kontaktov stali dôležitejšími. Okrem tradičných kontaktov (ako napr. komory) rozhodujúcim spôsobom vzrástla úloha palatína. Spoloční protestantskí a mestskí vyslanci sa najčastejšie obracali vo veci ich žiadostí na prvoradého zástupcu obnoveného uhorského stavovského systému, na palatína Pavla Esterházyho. Mestskí vyslanci mohli okrem palatína, ktorý bol vedúcou osobnosťou uhorských stavov, veriť v podporu aj ďalších členov vyššie uvedenej siete kontaktov. V súvislosti so záujmami evanjelikov síce nemohli očakávať, že sa na ich stranu postaví predseda Uhorskej komory, Leopold Kollonich, ale v záležitosti iných problémov miest (daňové otázky, vojenské zaťaženie, otázka šľachtických pozemkov, atď.) sa mohli na neho právom obrátiť. K pilierom starej ochrany záujmov patrili tiež aj hlavný kancelár, v tomto prípade ostrihomský arcibiskup Juraj Szelepchényi, keďže kancelária, ako špičkový orgán uhorskej správy bola v bezprostrednom kontakte s centrálnymi správnymi orgánmi a s panovníkom. Okrem nich mohol žiadosti miest podporiť aj zástupca panovníka, Štefan Orbán.

Úlohu a vplyv Kollonicha v nemalej miere znižoval politický obrat v rámci dvora. Okrem palatína zohrávali najdôležitejšiu úlohu na snem vyslaní dvorskí komisári namiesto Leopolda Kollonicha, ktorý bol kvôli politickým záujmom zatlačený do úzadia. Mestskí vyslanci sa aj jednotlivo, aj prostredníctvom spoločne zvolených zástupcov snažili získať podporu českého kancelára a člena Tajnej konferencie grófa Johanna Hartwiga von Nositz-Rienecka, podpredsedu Dvorskej vojenskej rady Caspara Zdenka Grafa von Capliers Freiherr von Sulewitza a dvorského hlavného kancelára Ferdinanda Wilhelma von Schwarzenberga a Johanna Paula Hochera Freiherr von Hohenkräna. Pre podporu protestantských mestských záujmov sa snažili

získať ako novú politickú silu hlavného dvorského majstra a člena Tajnej konferencie Albrechta von Zinzendorfa. Okrem neho zastupoval záležitosť dohody s uhorskými stavmi aj v konfesijných otázkach dôverný priateľ panovníka, viedenský biskup Emerich Sinelli, pôvodom z Komárna.⁷⁷ Okrem najdôležitejších osobností viedenského dvora sa postavil na stranu celkových konfesijných záujmov aj bádenský markgróf Ľudovít Viliam a holandský rezident, druhý však výlučne iba z konfesijných dôvodov.⁷⁸

Na základe denníka bardejovských vyslancov vieme presne sledovať, ako to dokazujú aj dostupné mestské inštrukcie pre vyslancov, že na sneme v roku 1681 sa objavili aj tradičné mestské záujmy spoločne s aktuálnymi otázkami doby. Na konci 17. storočia sa stavovská pozícia šľachtických mešťanov a tiež aj problémy nového spôsobu zdaňovania dostávali na povrch ešte intenzívnejšie. Oslabenie všeobecnej schopnosti platiť dane a tiež pokles politickej sily miest ešte viac sťažili úlohu miest, keďže záujmom mestských rád bolo to, aby čoraz ťažšie zaplatiteľné dane boli čo najdôkladnejšie vyberané, avšak predstavitelia meštianskej šľachty rovnako tak nevedeli platiť ako mešťania. Tiež so všeobecne zlou hospodárskou situáciou súvisela aj otázka vnútorných cieľ, ktoré boli systematicky určované mešťanom. Aj kvôli zhoršeniu obchodných vzťahov dokázalo obyvateľstvo miest práve v tomto období najmenej zaplatiť ročne stanovené dane, aj napriek tomu, že práve v záujme konsolidácie pred snemom boli daňové čiastky znížené. V zrkadle dostupných prameňov totiž obyvatelia miest dokázali v prvom roku vyberania dane uhradiť iba desatinu nedoplatkov alebo ani toľko a ešte ani po ôsmich rokoch sa nepodarilo tento pomer znížiť pod polovicu zostávajúcej sumy.⁷⁹ Podľa trendu, vypočítaného z údajov, sa priemerné zdĺženie miest

⁷⁷ O politickom význame týchto členov viedenského dvora pozri: SIENELL, S. *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*. Frankfurt am Main 2001.

⁷⁸ Denník bardejovského vyslanca: MNL OL N 49 Regnicolaris levéltár, Ladula L. *Diaetae antiquae*, Ladula L. Litt. B.

⁷⁹ Štátny archív v Trnave, Magistrát Mesta Trnavy (ďalej len: MMTr) Dane a poplatky IIIb/98 – 99., 101 – 107., 109 – 111., 113 – 114., 116 – 118., 120.

zvýšilo počas necelých dvoch desaťročí z 25% nad 60%, čo jednoznačne podporuje informácie z naratívnych prameňov o mestách.⁸⁰

Za šľachtické domy sa nielen preto neplatilo, lebo šľachta odmietla platiť dane, ale najmä preto, lebo sa oslabila všeobecná norma platenia daní. Tento jav potvrdzujú aj iné pramene, nachádzajúce sa v mestských archívoch. Skutočné zdanenie šľachty sa totiž zachovalo ešte aj v tomto období. Z obdobia od 70. rokov 17. storočia do prvej dekády 18. storočia disponujeme mnohými takými dokumentmi, z ktorých je jasne vidieť, že mestská šľachta bývajúc v hornouhorských mestách uznala, že mestám musí platiť dane.⁸¹ Situácia miest však bola veľmi ťažká, keďže poznajúc snemové zákony hrozilo, že šľachtici odmietnu zaplatenie daní.⁸² Do konca storočia nedoplatky daní mestskej šľachty dosahovali veľmi vysoké hodnoty. Zo 68 šľachtických domácností Košíc na prelome storočí dlhovalo 53 domácností sumu 500 zlatých,⁸³ čo predstavovalo výrazný problém pre senát, keďže mestá boli vo väčšine prípadov bezmocné proti šľachtickým mešťanom.⁸⁴ Napriek tomu prisťahovaná šľachta prosila senát o trpezlivosť vo väčšine listov, ktoré sa venovali zdaneniu mestskej šľachty, odvolávajúc sa na cisárske nemecké oddiely, ktoré neustále táborili v okolí, alebo na pustošenie kuruckých povstaní a na kontribúcie súvisiace s nimi.⁸⁵ Aby sa vyberanie daní mestami stalo efektívnejším, bolo aj štátnym záujmom, preto pod vplyvom panovníkových nariadení mestá čoraz smelšie vyberali repartitio aj zo šľachtických domácností.⁸⁶ Podobné nariadenia sa zrodili nielen v hornouhorských mestách, ale aj v prípade Prešporku a Trnavy, kde boli šľachtici tiež nútení za-

⁸⁰ H. NÉMETH, I. Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion auf die Städteentwicklung in Ungarn. In *La fiscalità nell'economia europea* c. d., s. 771 – 780.

⁸¹ AMK H I. 9473/1. Bottyán, 1. apríla 1676, 9541/6. Stropkov, 22. mája 1677, 11152/72. Ráska, 29. novembra 1696

⁸² AMK H I. 10666/64. Prešov, 7. júna 1693, 10816/46. Bottyán, 23. októbra 1694

⁸³ WICK, B. *Kassa története* c. d., s. 141.; AMK H I. 11742/37.

⁸⁴ AMK H I. 11453/41. Bardejov, 12. júna 1699

⁸⁵ AMK H I. 10462/4. Putnok, 26. marca 1691, resp. porovnaj 11586/20.

⁸⁶ AMK H III/2. pur. 26. fol. 36., 43 – 45., 47 – 48., 51., 83., 91., pur. 30. fol. 84. 24. mája 1686., fol. 127 – 128. 5. marca 1691, Schw. No. 10461. Veľká Ida, 16. februára 1691, H I. 11453/37. Levoča, 14. júna 1699

platiť daň zo svojich domov ako šľachtici z Košíc.⁸⁷ Keďže v prípade meštiansko-šľachtickej intelektuálnej vrstvy bola patričnosť k úradníctvu silnejšia aj od stavovských kategórií, zmeny súvisiace s novou vrstvou mesto riadiacej elity na prelome 17. – 18. storočia posilnilo. Objavenie sa tejto spoločenskej skupiny a zachovanie ich úloh vo vedení miest naznačuje novú dobu, ktorá je zároveň obdobím vytvárania sa úradnícko-intelektuálnej vrstvy honorácií. Kontakty ich nezáväzovali už iba k miestnym a regionálnym meštianskym rodinám, ale aj k úradníckym rodinám, ktoré sa spravidla podieľali aj na správe štátu. V súvislosti s týmito záväzkami z nich ich záujmy jednoznačne urobili takých, že medzitým ochraňovali aj záujmy svoje a svojich miest v niektorých prípadoch aj proti štátu.⁸⁸ Oproti tomu vo vyššie uvedenej záležitosti vnútorných cieľ mestá nemohli dostať žiadnu pomoc, keďže udržiavatelia týchto cieľ pochádzali práve z príslušníkov politicky silných rodín Esterházy a Pálffy.⁸⁹

Mestskí vyslanci na sneme v roku 1681 okrem otázok mestskej politiky, ktoré môžeme považovať za tradičné, vyvíjali činnosť uplatnenia záujmov aj v ďalších okruhoch otázok. Išlo o okruhy otázok súvisiace s novými nariadeniami, zavedenými od roku 1670, a novou štátnou praxou, ktorá súvisela s obratom v mestskej politike. V týchto otázkach (neberúc do úvahy ich konfesijnú stránku) mohol byť súhlas medzi katolíckymi a evanjelickými vyslancami ešte aj vtedy, keď vieme, že pre katolíckych predstaviteľov vedenia mesta poskytol výraznú pomoc štátny vplyv pri získavaní a udržaní ich pozícií. Kontrola, ktorá patrila k štátnej nadvláde, a objavenie sa kráľovských komisárov totiž výrazne porušovala aj stavovské práva slobodných kráľovských miest, a tak z tohto hľadiska bol súhlas medzi mestskými vyslancami. Okrem otázok štátnej kontroly vystupovali evanjelickí vyslanci za podpory ostatných protestantských (mestských, alebo stoličných) vyslancov aj proti opatreniam, ktoré porušovali patronátne práva miest.

⁸⁷ AMK Schw. No. 11501/27. Viedeň, 21. augusta 1696, Schw. No. 11501/34. Viedeň, 4. februára 1695; MMBr Spisovy material Lad. 36. Nr. 47. Kismarton, 14. mája 1686.; MMTr Magistrátne protokoly II/10. fol. 303. 20. apríla 1699.

⁸⁸ H. NÉMETH, I. *Venerable Senators* c. d.

⁸⁹ H. NÉMETH, I. *Várospolitikai és gazdaságpolitika* c. d. 2. zv., s. 131.

Zo skúmaného denníka mestského snemového vyslanca jednoznačne vidieť, že aj keď sa tradičné mestské záujmy objavovali v rámci činnosti mestských vyslancov, mestské záujmy sa podriadili konfesijným záujmom. Z denníka bardejovského vyslanca sa však objasnilo aj to, že na tomto sneme sa na rokovaníach zvýšila hodnota snemových vyslaneckých osobností s vynikajúcimi schopnosťami (v prvom rade Johanna Serpilia, ktorý tvrdo zastával záujmy evanjelikov), keď ich činnosť bola podporená nielen štvrtým stavom, ktorý mal slabý politický vplyv, ale aj šľachtou. Právne kvalitne vzdelaný, do evanjelickej meštianskej intelektuálnej vrstvy hlboko implantovaný Serpilus ako mestský vyslanec, s reprezentovaním evanjelických stavov a silným politickým vystupovaním, vykonal na tomto sneme markantnú reprezentáciu meštianskych záujmov. Ako reprezentant meštianskych a mestských záujmov však zároveň reprezentoval aj veľkú časť šľachtického stavu vo veľmi dôležitých aktuálno-politických otázkach ako silný uhorský mestský politik a zástupca protestantských stavov. Pri poznaní týchto súvislostí môžeme vyjadriť iba ľútosť, že tá časť snemového denníka, ktorú stručne predstavil Samuel Németh a z ktorej by sme mali možnosť ešte lepšie spoznať túto, v dejinách ranonovovekých snemov zvláštnu situáciu, sa stratila.

S predstavením denníka bardejovského vyslanca však zostáva stále veľa otvorených otázok. Keďže bardejovský vyslanec predstavil priebeh snemu z evanjelickej strany a potom, ako sa tento snem kvôli náročným konfesijným otázkam ešte viac posunul do smeru protireformácie a diskusie medzi protestantskými vyslancami, bolo by ešte zaujímavejšie zistiť, ako sa správal katolícky mestský vyslanec. Keby sa objavil denník katolíckeho mestského vyslanca, mohli by sme dostať presnejšiu odpoveď aj na tú otázku, aký bol pomer medzi mestskými a konfesijnými záujmami? Keďže podľa svedectva denníka dokázala evanjelická strana dobre spolupracovať, je otázkou, že ako dokázali stoličné a mestské protiklady ovplyvňovať spoločné politizovanie a tiež aký bol pomer stavovského systému a konfesionalizmu po roku 1681.

Ako zhrnutie môžeme povedať, že snem v roku 1681 znamenal v mnohých ohľadoch obrat v dejinách snemu pre slobodné kráľov-

ské mestá. Z toho hľadiska to bolo jednoznačne obratom, že k snemu došlo v počiatočnom období centralizácie uhorskej mestskej politiky. Znaký štátnej kontroly a zásahu môžeme nájsť už pri volebnom mechanizme vyslancov, keďže konfesiónálna parita, používaná pri obnove funkcií, sa odrazila aj na konfesiónálnej príslušnosti vyslancov. Najvážnejšou a najcitlivejšou vnútropolitickou otázkou (okrem reštaurácie uhorského stavovského zriadenia) bol konfesionalizmus. Otázka vierovyznania prepísala viaceré záležitosti, tak ako v istej miere prepísala aj stratégiu reprezentovania záujmov mestských vyslancov. Z denníka bardejovského evanjelického vyslanca vysvitlo, že rozdiely medzi protestantskými a katolíckymi stavmi boli v snemovom politizovaní silnejšie, ako záujmové protiklady medzi stavmi stolice a slobodných kráľovských miest. Snem na poli vnútornej politiky dosiahol cieľ, ktorý bol deklarovaný v pozývacej listine: reštaurovaním základných inštitúcií uhorského stavovského zriadenia došlo k dohode medzi habsburským panovníkom a uhorskými stavmi. Na konfesiónálnom poli však v porovnaní s počiatočnými požiadavkami zaviazali pôsobenie protestantských cirkví k artikulórnym miestam, stanoveným v zákonnom článku XXVI./1681. Ich pôsobenie bolo ešte viac zúžené a prispôsobené ponímaniu štátnej cirkevnej politiky vydaním tzv. „Explanatio Leopoldina“ v roku 1691 a pri jeho opätovnom vyhlásení v roku 1701. Podľa týchto dokumentov bolo povolené verejnú náboženskú prax vykonávať len na artikulórných miestach, inde bola povolená iba súkromná náboženská prax. Protestanti museli, aspoň zdanlivo, dodržiavať rímskokatolícke sviatky. Protestanti bývajúcí mimo artikulórných miest patrili na náboženskom poli pod právomoc katolíckeho kňaza, kým protestantskí farári mimo artikulórných miest nemohli vykonávať cirkevné služby. V otázkach, ktoré sa najviac týkali miest, čiže v otázke pôsobenia kráľovských komisárov a štátnej kontroly sa zdanlivo vykonal návrat k starým samosprávnym právam, keďže v zákonnom článku XLI./1681 by to bolo zabezpečené. V skutočnosti však – napriek tomu, že slobodné kráľovské mestá sa ešte dlho odvolávali na právo „libera electio“, ktoré bolo zavedené zákonným článkom – boli kontroly naďalej vykonávané a nová mestská politika pokračovala bez prerušenia až do 19. storočia.